

С.С. В. ШЕВЧУК, ШЕВЧУК, І. В.
КЛИМЕНКО

Підручник

програмою За програмою, затвердженою
Міністерством освіти і науки

України

ЗА ПРОФЕСІЙНИМ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ СПРЯМУВАННЯМ

УДК

УДК 811 161 161 2'276 2'276 6(075.8)

ББК 81 2 Укр-977 ББК812Укр-923

Ш37

*Затверджено Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист № 1/11-4154 від 18 05 2010)*

Рецензенти:

М. І. Степаненко, доктор філологічних наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, **М. М. Марчук**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Опенка, **Огісненка**,

Н. М. Малюга, кандидат філологічних наук, доцент кафедри

Шевчук С.В., Клименко І.В. І.В.

ШЗ7 Українська мова за професійним [] спрямуванням : Підд^йшк. - 2-ге вид., виправ ідоповнен [] -К Алерта, 2011 -696 [] с.

[] 13ВЫ 978-617-566-030-0

[] Підручник укладено відповідно до типової програми дисципліни «Українська мова (за професійним спрямування)», затвердженої наказом МОН України [] від 21 [] 12 2009 №1150 Структурування матеріалу здійснено відповідно до кредитно модульної системи організації навчального процесу Теоретичний [] і практичний матеріал згруповано у три змістові модулі

Система вправ [] і завдань допоможе майбутнім фахівцям набути умінь [] і на вичок професійного спілкування на граматичному, лексичному, стилістичному рівнях Після кожної теми вміщено запитання [] і завдання для самоконтролю, індивідуальні проблемні завдання, теми рефератів і [] наукових повідомлень, [] які сприятимуть закріпленню вивченого

Для студентів [] вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації, тих, хто прагне високої [] культури спілкування на професійному рівні

УДК 811 161 2'276 6(075 8)

[] ББК812Укр-923

© С.В. Шевчук, І.В. Клименко, [] 2011

978-617-566-030-0 [] © Видавництво "Алерта", [] 2011

ЗМІСТ []

Передмова 9

**Змістовий модуль 1
ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНО-СТИЛЬОВІ
ОЗНАКИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ**

1.1. Вступ. Державна мова -

мова професійного спілкування 11 Теоретичний блок 14

1.1.1. Предмет і [] завдання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» 14 [] 1.1.2. Поняття літературної мови.

Найістотніші ознаки літературної мови [] 15 1.1.3. Мова професійного спілкування як функціональний різновид

Теоретичний блок 149	2.1.1. Спілкування і комунікація	149
	2.1.2. Функції спілкування	150
	2.1.3. Види і форми спілкування	151
	2.1.4. Етапи спілкування	154
	2.1.5. Мова, мовлення і спілкування	155
	2.1.6. Невербальні засоби спілкування	157
	2.1.7. Тендерні аспекти спілкування	163
	2.1.8. Поняття ділового спілкування	164
Практичний блок 167	Блок індивідуальних проблемних завдань	173
	Блок самоконтролю	177
	Теми рефератів та наукових повідомлень	177

4

Зміст

2.2. Риторика і мистецтво презентації	178	Теоретичний блок
180	2.2.1. Публічний виступ як важливий засіб комунікації переконання	180
	2.2.2. Мистецтво аргументації	187
	2.2.3. Презентація як різновид публічного мовлення	190
	2.2.4. Культура сприймання публічного виступу. Види запитань....	193
Практичний блок 197	Блок індивідуальних проблемних завдань	202
	Блок самоконтролю	207
	Теми рефератів та наукових повідомлень	210
2.3. Культура усного фахового спілкування	211	Теоретичний блок
213	2.3.1. Особливості усного спілкування	213
	2.3.2. Індивідуальні та колективні форми фахового спілкування	214
	2.3.3. Функції та види бесід. Стратегія поведінки	216
	2.3.4. Співбесіда з роботодавцем під час ділової бесіди	219
	2.3.5. Етикет телефонної розмови	223
	2.3.6. Етичні питання використання мобільних телефонів	227
Практичний блок 228	Блок індивідуальних проблемних завдань	231
	Блок самоконтролю	235
	Теми рефератів та наукових повідомлень	235
2.4. Форми колективного обговорення професійних проблем	236	Теоретичний блок
238	2.4.1. Мистецтво перемовин	238
	2.4.2. Збори як форма прийняття колективного рішення....	241
	2.4.3. Нарада	243
	2.4.4. Дискусія	251
259	2.4.5. Візитна картка	259
Практичний блок	Блок індивідуальних проблемних завдань	261
	Блок самоконтролю	263
	Теми рефератів та наукових повідомлень	264
	Зміст	

2.5. Ділові папери як засіб писемної

професійної комунікації 265 Теоретичний блок 267 2.5.1.

Класифікація документів 267 2.5.2. Національний стандарт України 270 2.5.3. Вимоги до змісту та розташування реквізитів 275 2.5.4. Вимоги до бланків документів 289 2.5.5. Оформлювання сторінки 293 2.5.6. Вимоги до тексту документа 296 Практичний блок 300 Блок індивідуальних проблемних завдань 304 Блок самоконтролю 314 Теми рефератів та наукових повідомлень 314

2.6. Документація з кадрово-контрактних питань 315

Теоретичний блок 317 2.6.1. Резюме. Автобіографія 317 2.6.2.

Характеристика. Рекомендаційний лист 324 2.6.3. Заява. Види заяв 327 2.6.4. Особовий листок з обліку кадрів 330 2.6.5. Наказ щодо особового складу 331 2.6.6. Трудова книжка 333 2.6.7.

Трудовий договір. Контракт. Трудова угода 339 Практичний блок 350 Блок індивідуальних проблемних завдань 357 Блок самоконтролю 360 Теми рефератів та наукових повідомлень 360

2.7. Довідково-інформаційні документи 361

Теоретичний блок 363 2.7.1. Прес-реліз 363 2.7.2. Звіт 370 2.7.3. Довідка 373 2.7.4. Службова записка 374 2.7.5. Протокол. Витяг з протоколу 376 Практичний блок 382 Блок індивідуальних проблемних завдань 386 Блок самоконтролю 388 Теми рефератів та наукових повідомлень 388

Зміст

2.8. Етикет ділового листування 389

Теоретичний блок 391 2.8.1. Класифікація листів 391 2.8.2. Реквізити листа та їх оформлення 392 2.8.3. Етикет ділового листування 395 2.8.4. Оформлення листа 402 2.8.5. Різні типи листів 404 Практичний блок 483 Блок індивідуальних проблемних завдань 487 Блок самоконтролю 490 Теми рефератів та наукових повідомлень 490

Комплексна контрольна робота № 2 491

Змістовий модуль 3

НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА

_____ ФАХОВОЇ _____ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Українська термінологія у професійному спілкуванні....510 Теоретичний блок 513 3.1.1. Термін та його

ознаки. Термінологія як система 513

3.1.2. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія

517 3.1.3. Способи творення термінів 518

Проблеми сучасного термінознавства 520

Практичний блок 525 Блок індивідуальних проблемних завдань 528 Блок самоконтролю 530 Теми рефератів та наукових повідомлень 531

3.2. Науковий стиль і його засоби

у професійному спілкуванні 532 Теоретичний блок 534

3.2.1. Особливості наукового тексту і професійного

наукового викладу думки 534 3.2.2. Оформлювання результатів наукової діяльності 536 3.2.2.1. План, тези, конспект як важливий засіб

організації розумової праці 536

Зміст

3.2.2.2. Основні правила бібліографічного опису

джерел, оформлювання покликань 548 3.2.2.3. Анотування і

реферування наукових текстів 553 3.2.2.4. Стаття як самостійний

науковий твір 560 3.2.2.5. Вимоги до виконання та оформлювання

курсової, дипломної робіт 562 3.2.2.6. Рецензія, відгук 566

Практичний блок 572 Блок індивідуальних проблемних завдань

594 Блок самоконтролю 597 Теми рефератів та наукових

повідомлень 597

3.3. Переклад і редагування наукових текстів 598

Теоретичний блок 601 3.3.1. Суть і види перекладу 601 3.3.2.

Типові помилки під час перекладу наукових

текстів українською мовою 604 3.3.3. Переклад термінів 609 3.3.4.

Особливості редагування наукового тексту 610 3.3.5.

Найпоширеніші синтаксичні помилки

у наукових текстах та шляхи їх уникнення 612 3.3.6.

Коректурні знаки для виправлення

текстових оригіналів 621 Практичний блок 623 Блок

індивідуальних проблемних завдань 629 Блок самоконтролю 633

Теми рефератів та наукових повідомлень 633

Модульна контрольна робота № 3 634

ДОДАТКИ

Програма курсу «Українська мова»

ПЕРЕДМОВА

Розбудова незалежної Української держави спонукає до пере

осмислення фундаментальних складових національної системи освіти: навчально-виховних та наукових методичних засад. Оновлення сутності навчання є визначальним у реформуванні освіти в Україні й передбачає приведення його у відповідність до сучасних потреб суспільства.

Виникає об'єктивна потреба створення і впровадження в систему професійної освіти нової фахової ділової комунікації, тобто мовної освіти. Вона має забезпечити формування та розвиток комунікативної професійно орієнтованої компетенції особистості, яка здатна реалізувати свій творчий потенціал на потреби держави. Це можна здійснити під час вивчення навчальної дисципліни - «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Пропонований підручник теоретично-практичний, побудований за кредитно-модульною системою, запровадження якої сприяє інтенсифікації навчального процесу, стимулює систематичну та самостійну роботу студентів, підвищує об'єктивність оцінювання знань, розвиває здорову конкуренцію між студентами. У підручнику виокремлено три змістові модулі: «Законодавчі та нормативно-стильові основи професійного спілкування», «Професійна комунікація», «Наукова комунікація як складова фахової діяльності», кожен з яких складається з окремих узагальнювальних тем, підтем і блоків: теоретичного, практичного, блоку запитань і завдань для самоконтролю, тестового та контрольного блоку. Перед кожним модулем визначено мету, компоненти змісту, по дано список рекомендованої літератури та визначено ключові поняття. Практична частина підручника спрямована на те, щоби студенти набули навичок практичного послуговування мовними засобами вираження думки залежно від мети і змісту висловлювання: семантично точно і стилістично доречно вибрали слово, написали чи висловили його відповідно до літературних норм. У практичних завданнях передбачає ще одна шляхетна мета - привернути увагу студентів до способів удосконалення професійної мовної

Модульна технологія викладання дисципліни передбачає і контроль но-оцінний компонент, який репрезентується під час відповідей студентів на запитання для самоконтролю та під час виконання тестових завдань і контрольних робіт, що подані до кожного модуля, а також до узагальнювальних тем.

Набути умінь і навичок професійного спілкування допоможуть вміщені наприкінці підручника «Короткий лексикон синонімів української мови», словник-мінімум «Складні випадки наголошення».

Підручник може бути корисним для всіх, хто дбає про свій престиж, прагне підвищити рівень фахового мовлення, удосконалити та збагатити індивідуальний словник.

ЗАКОНОДАВЧІ

ТА

НОРМАТИВНО-СТИЛЬОВІ

ОСНОВИ

ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Тема 1.1

ВСТУП. ДЕРЖАВНА МОВА - МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

План

1.1.1. Предмет і завдання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

1.1.2. Поняття літературної мови.

Найістотніші ознаки літературної мови.

1.1.3. Мова професійного спілкування як функціональний різновид української літературної мови. Мовна, мовленнєва, комунікативна професійна компетенції.

1.1.4. Мовні норми.

1.1.5. Мовне законодавство та мовна політика в Україні.

11

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

Дидактична мета:

- розширення знань про українську літературну мову і мову професійного спілкування;
- засвоєння понять про мовну, мовленнєву, комунікативну компетенцію та мовнокомунікативну професійну компетенцію;
- забезпечення оволодіння орфоепічними, лексичними, стилістичними, граматичними нормами сучасного українського професійного мовлення.

Студенти повинні знати:

- предмет і завдання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)»;
- визначення літературна мова, державна мова, національна мова, мова професійного спілкування;
- норми літературної мови у професійній сфері.

Студенти повинні вміти:

- давати визначення основних понять;
 - розпізнавати норми літературної мови, відповідно до норм уживати словосполучення, речення;
 - стилістично правильно оформлювати свою думку;
- послугоуватися всім лексичним багатством української мови, добирати синоніми, антоніми, фразеологізми, розпізнавати пароніми і вживати їх відповідно до значень.

Ключові поняття: мова професійного спілкування, літературна мова, мовні норми, мовна, мовленнєва, комунікативна компетенція, професійна мовнокомунікативна компетенція, мовна політика, мовна ситуація.

12

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

Рекомендована література

1. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. - Дрогобич: Відродження, 1994.-218 с
2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. - Київ. 2006.
3. Куць О. М. Мовна політика в державотворчих працях України : Навчальний посібник.- Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2004.-275 с 4. Літературна мова у просторі національної культури / Від. ред. Л.І.Шевченко.- К.: Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2004.-135 с
- 5,[^] Масенко Л. Мова і суспільство : Постколоніальний вимір. - К.: Вид. дім «К М Академія», Всеукраїнське товариство «Просвіта», 2004.-163 с
6. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування : Навчальний посібник 2-е вид.- К.: Каравела, 2008.- С 7-37. 7. Пономарів О. Незалежна держава і незалежна мова // Пам'ять століть.- 1997.-№ 2.-С. 5-12.

8. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 [] року
№ [] 10 рп/99 // \Улу\у.2акоп.гаёа.ёоу.иа
9. Український правопис / НАУ України,
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні, Інститут української
мови,- [] К.: Наукова думка, 2007.-280 с []

13

ТЕОРЕТИЧНИЙ []

БЛОК []

*Слова — це кольорові камінці.
Мало [] їх назбирати —
треба ще навчитися
з них узори викладати.*

Ірина Вільде []

1.1.1. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ КУРСУ «УКРАЇНЬСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)»

Головне завдання вищої школи - готувати висококваліфікованих фахівців, які досконало володіють державною мовою в усній та писемній її формах. Курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)» передбачає продовження формування []

національномовної особистості, комунікативних навичок майбутніх спеціалістів, студіювання особливостей фахової мови.

Отже, предметом вивчення курсу є сучасна українська літературна мова професійної сфери.

Завдання курсу - сформувати:

- ^ мовну компетенцію майбутніх фахівців, що містить знання і практичне оволодіння нормами літературної професійної мови;
- ^ навички самоконтролю за дотриманням мовних норм у спілкуванні;
- ^ вміння і навички оптимальної мовної поведінки у професійній сфері;
- ^ стійкі навички усного й писемного мовлення, зорієнтованого на професійну специфіку;
- ^ навички оперування фаховою термінологією, редагування, коректування та перекладу наукових текстів.

Вивчаючи курс, студенти різних спеціальностей набувають теоретичних знань про фахове спілкування, його етапи й роль у професійній діяльності, засвоюють термінологію майбутньої спеціальності, відомості про призначення і структуру ділових документів, необхідних фахівцю певного профілю, формують стійкі комунікативні компетенції, потрібні у професійному спілкуванні, навички послуговування вербальними і невербальними засобами обміну інформацією.

14

1.1.2. Поняття літературної мови. Найістотніші ознаки літературної мови

Мета курсу - сформувати у майбутніх спеціалістів професійно зорієнтовані вміння і навички досконалого володіння українською літературною мовою у фаховій сфері.

1.1.2. ПОНЯТТЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ. НАЙІСТОТНІШІ ОЗНАКИ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ •

Мова є однією з найістотніших ознак нації і реально існує як мовна діяльність членів відповідної етнічної спільноти.

Хто якою мовою думає, той до того народу належить (В, Даль).

Українська мова - єдина національна мова українського народу. Відповідно до статті 10 Конституції України, прийнятої Верховною Радою 28 червня 1996 року, українська мова є державною мовою в Україні, «держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування

української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України».

Державна мова - «це закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики»¹.

На ґрунті української національної мови формується і розвивається українська літературна мова.

Як одна з форм національної мови вона існує поряд з іншими її формами - діалектами (територіальними і соціальними), просторіччям, мовою фольклору.

Літературна мова - це унормована, регламентована, відшліфована форма існування загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей: державні та громадські установи, пресу, художню літературу, науку, театр, освіту й побут людей. Вона вважається найвищою формою існування мови. Літературна мова характеризується такими ознаками:

- унормованість;
- уніфікованість (стандартність);
- наддіалектність;

¹ Українська мова Енциклопедія - К Укр енциклопедія, 2000 - С 126

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

поліфункціональність;

стилістичною диференціацією (розвиненою системою стилів). Найістотною ознакою літературної мови є її

унормованість, тобто наявність усталених мовних норм, - найбільш поширених, уніфікованих зразків репрезентації мовної системи.

Наддіалектність полягає в тому, що літературна мова, на відміну від територіальних діалектів, функціонує без будь-яких обмежень на всій території України. Наддіалектність літературної мови допускає її регіональне варіювання.

Маючи усну й писемну форму вираження, літературна мова охоплює всі сфери комунікативної практики суспільства за допомогою мовних засобів. Це і є її поліфункціональність.

У плані **уніфікованості** (стандартності) літературна мова зберігає свою цілісність і єдність, хоча має різноманітні мовні засоби та їх варіанти.

Літературна мова характеризується розгалуженою системою *сти*

льових різновидів, що взаємодіють між собою і сприяють розвиткові мовновиражальних засобів.

Літературна мова реалізується в усній і писемній формах. Обидві форми однаково поширені в сучасному мовленні, їм властиві основні загальномовні норми, проте кожна з них має й свої особливості, що пояснюється специфікою функціонування літературної мови в кожній із форм.

Писемна форма літературної мови функціонує у сфері державної, політичної, господарської, наукової і культурної діяльності. **Усна форма** літературної мови обслуговує безпосереднє спілкування людей, побутові й виробничо-професійні потреби суспільства. Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі південно-східного наріччя, ввібравши в себе деякі діалектні риси інших наріч. Зачинателем нової української літературної мови був І. П. Котляревський - автор перших великих художніх творів українською мовою («Енеїда», «Наталка Полтавка», «Москаль-Чарівник»). Він першим використав народнорозмовні багатства полтавських говорів і фольклору. Основоположником сучасної української літературної мови справді вважають Тараса Григоровича Шевченка. Саме він уперше своєю творчістю підніс її на високий рівень суспільно-мовної і словесно-художньої культури, заклав підвалини для розвитку в ній наукового, публіцистичного та інших стилів української мови. У мові

16

1.1.3. Мова професійного спілкування як функціональний різновид української...

творів Шевченка знайшли глибоке відображення народнопоетична творчість, уснорозмовні форми народної мови. Традиції Т. Шевченка у розвитку української літературної мови продовжували у своїй творчості І. Франко, Леся Українка, Панас Мирний, М. Коцюбинський та інші письменники.

Українська літературна мова постійно розвивається і збагачується. Цей процес супроводжується усталенням, шліфуванням обов'язкових для всіх літературних норм.

1.1.3. МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ РІЗНОВИД УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ. МОВНА, МОВЛЕННЄВА,

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЇ

«Оволодіння основами будь-якої професії розпочинається із засвоєння певної суми загальних і професійних знань, а також оволодіння основними способами розв'язання професійних завдань»², тобто оволодіння мовою професійного спілкування.

Мова професійного спілкування (професійна мова) - це функціональний різновид української літературної мови, яким послуговуються представники певної галузі виробництва, професії, роду занять. Як додаткова лексична система професійна мова, не маючи власної специфіки фонетичного та граматичного рівнів, залишається лексичним масивом певної мови.

Отже, **фахова мова** – це сукупність усіх мовних засобів, якими послуговуються у професійно обмеженій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері. Особливості її зумовлюють мета, ситуація професійного спілкування, особистісні риси комуніканта і реципієнта (мовна компетенція, вік, освіта, рівень інтелектуального розвитку). Залежно від ситуації і мети спілкування доречно й правильно добираються різноманітні мовні засоби висловлення думки: лексичні, граматичні, фразеологічні тощо.

Усі лексичні одиниці фахових текстів переділяються на чотири різновиди:

¹ *Кретова О* Проблема професійного мовлення соціального працівника у контексті його професіоналізму // Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи в Україні і за рубежом Матеріали міжнародної науково-практичної конференції - Ужгород, 2003

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

- 1) терміни певної галузі, що мають власну дефініцію; 2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці (терміни філософії, політології, математики, філології тощо);
- 3) професіоналізми;
- 4) професійні жаргонізми, що не претендують на точність та однозначність³.

Володіти мовою професійного спілкування - це:

⁴ вільно послуговуватися усім багатством лексичних засобів з фаху;

• ⁵ дотримуватися граматичних, лексичних, стилістичних, акцентологічних та інших норм професійного спілкування; -/ знати спеціальну термінологію, специфічні найменування від повідної

професійної сфери;

^ □ використовувати усі ці знання на практиці, доречно поєднуючи вербальні й невербальні засоби спілкування.

Отже, професійна мова - це насамперед термінологія, притаманна тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, та професіоналізми. Вона виокремлюється відповідно до сфери трудової діяльності, де активно функціонує.

Термін - слово або словосполучення, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, у конкретній галузі знань. Терміни обслуговують сферу спілкування певної галузі разом із загальнонавжаним лексиконом.

Професіоналізм - слово або вислів, уживаний в певному професійному середовищі. Професіоналізми властиві мові певної професійної групи. Справжній фахівець повинен мати сформовану мовну, мовленнєву і комунікативну компетенції.

Мовна професійна компетенція - це сума систематизованих знань норм і правил літературної мови, за якими будуються правильні мовні конструкції та повідомлення за фахом.

Мовленнєва професійна компетенція - це система умінь і навичок використання знань під час фахового спілкування для передавання певної інформації.

Грунтуючись на мовній компетенції, вона виявляється у сформованості умінь послуговування усною і писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів відповідно до літературних норм.

³ *Кияк Т Р* Функції та переклад у фахових текстах // Вісник Житомирського державного університету імені І Франка - Вип □ 32 -2007- С □ 104

18

□ 1.1.4. Мовні норми

Комунікативна професійно орієнтована компетенція - це «система знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного спілкування»⁴, тобто треба володіти сумою знань про мову, вербальні й невербальні засоби спілкування, культуру, національну своєрідність суспільства і вміння застосовувати ці знання в процесі спілкування.

Отже, професійна комунікативна компетенція репрезентує професійні знання, вміння і навички спілкування.

1.1.4. МОВНІ НОРМИ

У професійному мовленні треба дотримуватися загальноприйнятих мовних норм, стандартів, певних взірців, адже унормованість - головна ознака літературної мови.

Мовна норма - уніфіковані, традиційні, найбільш поширені, свідомио фіксовані стандарти реалізації мовної системи, обрані в процесі суспільної комунікації.

Мовна норма є ознакою літературної мови.

Літературна мовна норма - усталені, загальноприйняті правила, регламентації, взірці вживання мовних засобів у писемній і усній формі спілкування.

Літературна норма репрезентується в шкалі оцінювань: правильності, доречності й естетичної гармонійності.

Результатом визнання літературних норм є їх кодифікація у словниках і граматиках, що фіксують усталені мовні явища. Розрізняють такі типи літературних норм: орфоепічні, морфологічні, орфографічні, лексичні, синтаксичні, стилістичні, пунктуаційні, акцентуаційні.

Орфоепічні норми регламентують правила вимови звуків, звукосполук та граматичних форм слів. Вивчення правильної вимови спрямовується на подолання помилок, серед яких насамперед виокремлюють фонематичні та фонологічні.

Фонематичні помилки - це порушення, пов'язані зі змішуванням фонем, із заміною однієї фонемі іншою, наприклад:

[]

[]

[]

⁴Радевич-Винницький Я Етикет і культура спілкування Навч посіб - 2-ге вид перероб і доп -К Знання, 2006 -С 21

- - - - -

1 1 Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

вимова \с\ замість \з

[везти] [вести]

[казка] [каска]

вимова \т\ замість \д

[родовий] [ротовий]

[гадка] [гатка]

[] [прив'їд] [] [прив'їт]

Такі [] помилки спотворюють зміст слова Інколи фонематична помилка зумовлюється пропуском однієї з фонем, наприклад **Правильно**

Неправильно

плутати путати
плутаю путаю
плутають путають

Дуже часто у мовленні замість фонему |ф| вживають поєднання фонем |хв|, а замість |хв| - фонему |ф|:

Правильно Неправильно

факт *хвакт*
фарба *хварба*
фах *хвах*

фахівець *хвахівець*
феномен *хвеномен*

форматний *хворматний*
функціонувати *хвункціонувати*
хвала *фала*
хвороба *фороба*

Фонетичні помилки - це суто вимовні недогляди, що виявляються у вимові різних варіантів звуків, наприклад **вимова [л'] замість [л]:** лекція - *лекція*, телеграма - *телеграма*, **вимова [і] замість [и]** у словах **іношомовного походження:** директор - *діректор*, тираж - *тіраж*, симпозіум - *сімпозіум*, циркулярний - *ціркулярний*

ВИМОВА ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

Усі голосні звуки під наголосом вимовляються чітко й виразно: *постанова*, *план*, *гарантійний*, *витяг*, *видавець*, *мудрість*. В інших позиціях вимова голосних має такі особливості:

20

1.1.4. Мовні норми

I. Голосні [a], [i], [y] - в усіх позиціях вимовляються виразно, чітко [знати] - *знати*,

[пунктуал'н'іс'т'] - *пунктуальність*,

[з'в'пувати] - *звітувати*

У деяких словах на початку слова голосний [і] вимовляється з наближенням до [и]-

[і "нод'і] - *іноді*

[і"нколи] - *інколи*

[і _____ "нде] - інде

[і"нший] - інший

І Звук [о] вимовляється виразно й здебільшого не змінюється; лише перед складом з постійно наголошеним [у] й [і] _____ вимовляється з наближенням до [у]:

[тс^му] - тому,

[порушити] - порушити,

[йс^му] - йому,

[со^бі] - собі

і. Звуки [є], [и] в ненаголошеній _____ позиції

_____ вимовляються нечітко: [є] - з наближенням до

[и]

[ме"та] - мета,

[ре"агувати] - реагувати,

[мен'і] _____ - мені

У _____ ненаголошеній _____ позиції в кінці слова

звук [є] вимовляється чітко: [р'іуне] _____ - Рівне,

[поле] - поле

[и] - з наближенням до _____ [є]

[ви _____ "даток] - видаток,

[обви"нуваче"н' а] - обвинувачення,

[си"сте"матични"ї] - систематичний

Звуки [є], _____ [и] в наголошеній позиції _____

вимовляються _____ чітко. _____ [подем'іка]

_____ - полеміка,

[вибори] - вибори,

_____ [кре"дит] - кредит

Увага! Орфоепічна компетенція

Українській літературній мові _____ невласлива вимова [а] на місці

ненаголошеного [о] [мажори _____ "гарна] - мажоритарна

(неправильно - мажаритарна) _____

21

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

_____ ВИМОВА ПРИГОЛОСНИХ _____

ЗВУКІВ _____

1. Дзвінки приголосні [б], [д], [г], [ж], [з], [дж], [дз] _____ в кінці

слова й перед глухими в середині слова вимовляються дзвінко:

[народ] - *народ*;

[наказ] - *наказ*;

[чи^емдуж] — *чимдуж*;

[надто] - *надто*;

[дов'ідка] - *довідка*.

Примітка. З усіх дзвінких приголосних тільки глотковий звук [g] вимов ляється як [x]: [лѣхко] - *легко*; [н'іхт'і] - *нігті*;
 [вохко] - *вогко*.

2. Глухі приголосні [п], [т], [к], [ш], [с], [ч], [ц] перед дзвінками у межах слова вимовляються дзвінко:

[проз'ба] - орфографічно *просьба*;

[вогзал] — *вокзал*;

[бород'ба] - *боротьба*.

3. Оглушуєд^арр прийменник і префікс з- перед глухими *цициШоо*- ними:

[с тобойу] - орфографічно з *тобою*;

[казати] — *казати*.

4. Префікси **роз-**, без- **через-** можуть вимовлятися дзвінко й глухо (залежно від темпу мовлення):

[розписка] і [рописка] - *розписка*;

[бе^езпоми^елкбвій] і [бе

"споми^елкбвій] - *безпо*

милковий.

5. Губні [б], [п], [в], [м], [ф], шиплячі [ж], [ч], [ш] (крім подовжених) та задньоязикові [г], [к], [х] в кінці слова та складу вимовляються твердо:

[с'ім] - *сім*;

[вели^еч] - *велич*;

[пише "ш] - *тишеш*;

[позичте] - *позичте*;

[с'м'іх] - *смій*.

Лише перед [і] ці приголосні вимовляються як напівм'які:

[в'ігал'ній] - *вітальний*;

[б'іограф'ія] - *біографія*;

[ш'іс'т'] - *шість*;

1.1.4. Мовні норми

[x'it]-хід;

[k'itogram] - кілограм.

Подовжені шиплячі вимовляються як напівм'які:

[роздор'іж': a] - роздоріжжся;

[r'it': u] - річчю.

6. В українській мові слід розрізняти звуки [r] і [r̥]. Приголосний звук [r] вимовляється у власне українських словах, а також зукраїні зованих словах іншомовного походження. Найповніший реєстр слів з літерою r, що позначає задньоязиковий зімкнений дзвінкий звук [r], подано в «Українському орфографічному словнику», яким варто послуговуватися, оскільки звук r вживається не лише відпо відно до норми, а й на власний розсуд мовців. Подаємо найбільш уживані слова:

газда	гречно	грунтознавство
газдувати танок	грунт	грунтообробний
грати	грунтовий	грунтуватися
гатунок	гудзик	
гречний	грунтдво-кліматичнийграсувати (розчищати)	
гречність		
	грунтозахисний	

7. Букво сполучення дж, дз можуть позначати один звук і вимовляються як африкати [дж], [дж]:

[дзвоник] - орфографічно дзвоник;

[присуджувати] - присуджувати;

[в'ідр'адже"н': a] - відрядження;

[нагородже"н': a] - нагородження.

Роздільна вимова цих звуків [д]-[з], [д]-[ж] є порушенням орфоепіч них норм. Як два окремі звуки вони вимовляються тоді, коли належать до різних частин слова, наприклад до префікса і кореня:

[в'ід-зи"вати] - орфографічно відзивати;

[п'ід-з'вітний] - підзвітний;

[п'ід-же"ну] - піджену.

8. Передньоязикові [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н] перед наступними м'якими приголосними та перед [і] вимовляються м'яко: [маібут'н'е] - орфографічне майбутне;

[п'іс'н'а] - пісня;

[горд'іс'т'] - гордість.

1.1 Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

ВИМОВА **ЗВУКОСПОЛУК**

1. Відповідно до закономірностей сполучуваності звуків у мовленні деякі орфоепічні норми впливають з асимілятивних змін у групах приголосних:

а) **-ться** вимовляється як [ц':а]:

[ли°стуйец':а] - орфографічне *листується*;

[учац':а] - *учаться*;

[гн'івайуц':а] - *гніваються*;

[обуриц':а] - *обуриється*;

б) **-шея** вимовляється як [с':а]:

[з'в'ітуєс':а] - *звітуєшся*;

[в'ітайес':а] - *вітаєшся*;

[розписуйес':а] - *розписуєшся*;

в) **-жся** вимовляється як [з'с'а]:

[звaz'с'а] - *звaжся*;

[не"ур'із'с'а] - *не вріжся*;

г) **-чя** вимовляється як [ц': а]:

[не"морбц':а] - *не морочся*;

г) **-жці** вимовляється як [з'ц'і]:

[кри"вор'із'ц'і] - *криворіжці*;

[запор'із'ц'і] - *запоріжці*.

д) **-ши** вимовляється як [ш:и]:

[при"н'іш:и] - *принісиши*.

є) **-зш** вимовляється як [ш:]:

[бе"ш:уму] - *без шуму*.

є) **-зч** вимовляється як [шч]:

[ш чоґо] - *з чоґо*.

ж) **-здж** вимовляється як [ждж]:

[ждже"р'ла] - *з джерела*.

з) **-шці** вимовляється як [с'ц'і]:

[на дос'ц'і] - *на дошці*.

и) **-здці** вимовляється як [з'ц'і]:

[у пойіз'ц'і] - *у поїзді*.

2. Групи приголосних, що з'являються у словах унаслідок словотворення, спрощуються:

проїзд + н (ий) -> [проїзній] - *проїзний*;

контраст + н (ий) -> [контрасни^єї] - *контрастний*;
баласт + н (ий) -> [баласни^єї] - *баластний*.

ТА

1.1.4. Мовні норми

[ш'існад'ц'ат'] - *шістнадцять*;
[ш'іс:бт] - *шістсот*;
[ш'іздес'ат] - *шістдесят*;
[пре^нзи^єден'с'ки^єї] - *президентський*;
[аг'єнство] - *агентство*;
[інте^нліген'с'киї] - *інтелігентський*.

Увага! Орфоепічна компетенція

У [пестливи^єї], [хвастливи^єї], [ви^єпускни^єї] спрощення не бувається у вимові й не передається на письмі. Також ніколи не шується звукосполучення [здрЗ, [спр], [стр]: [здружити^єс'а] - *здр; тися*; [здрауни^єц'а] - *здравниця*; [сприймати] - *сприйма*; [спрац'ув,йти^єс'а] - *спрацюватися*; [страйкувати^є] - *страйкував* [страхови^єї] - *страховий*.

ВИМОВА СЛІВ І

ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Іншомовні слова в українській мові фонетично й граматично адаптуються, проте деякі з них характеризуються орфоепічними особливостями:

- 1. Голосні [і] та [и] слід завжди вимовляти відповідно до їх написання. Після приголосних [д], [т], [з], [с], [ц], [р], [ж], [ч], [ш] постійно вимовляється [и], а не [і] перед наступним приголосним звуком: *система, дипломатичний, фізика, цивільний, риторика, шифр, ратифікація, режим*.

Початковий [і] вимовляється чітко, а наближена до [и] вимова [і] є орфоепічною помилкою.

Правильно Неправильно

[ідеал'но] - *ідеально* ідеально

[ідейа] - *ідея* ідея

- В іншомовних словах ненаголошений [о] ніколи не переходить в [у] (навіть перед складом з постійно наголошеним [у]): *корупція, доручення, документ, [] популяризація.*
- Ненаголошені [и], [є] [] після приголосного вимовляються з наближенням до [] [є], [] [и]: []
[те"нден'ц'іа] - *тенденція*; [пе"р'іодизац'іа] - *періодизація*;
[] [се"ртиф'ікат] - *сертифікат*.

25

1 1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

АКЦЕНТУАЦІЙНІ НОРМИ

З орфоепічними нормами тісно пов'язані **акцентуаційні**, що ви значають правильне наголошування слів.

Наголос - це виокремлення одного із складів слова засобом по силення голосу.

В українській мові наголос вільний, різномісцевий і рухомий, тобто може падати на будь-який склад слова і змінювати своє місце в однокоренових словах або у формах одного й того ж слова: *збитки* — *збитковий*, *приймальня* — *прийми*, *будувати* — *будую*, *багаж* — [] *багажем*.

Наголос може виступати засобом розрізнення лексичного (семантичного) [] значення слова: *характерний* і *характерний*, *прошу* і *прошу*, а також граматичного: [] *сестри* і *сестри*.

Дотримання норм наголошення й вимови є одним із важливих показників культури усного професійного спілкування. Як відомо, в українській літературній мові є чимало слів, у яких мовці порушують усталений літературний наголос, тобто акцентологічні норми (*див. Складні випадки наголошення с* □ 688-694).

Увага! Акцентуаційна компетенція

І [] менники середнього роду на **-ання** [] мають наголос на тому складі," [] що й неозначена форма дієслова, від якої [] іменник утворено: *читати* - *читання*, *навчати* - *навчання*, *завдати* - *завдання* В окремих випадках

префікс **ви-** перетягає на себе наголос: *видати - видання, вивчити - вивчання*

Ненормативними є наголошення *читання, навчання, завдання*.

Іменники, утворені від дієслів або інших іменників за допомоги префіксів **ви-, від-, за-, на-, над-, об-, пере-, під-, не-, при-, про-, роз-**, зберігають наголос на префіксі: *виклик, відгомін, задум, заклик, напуск, надпис, оббіг, переспів, підкуп, нелюб, припис, притінок, пропуск, розголос, розвідка*.

У числівниках від *одинадцяти* до *дев'ятнадцяти* наголос падає лише на склад **на**: *одинадцять, чотирнадцять, вісімнадцять*. У відмінкових формах на -и названі числівники зберігають наголос на цьому ж складі: *одинадцяти, дванадцяти, чотирнадцяти, шістнадцяти, сімнадцяти*.

26

1.1.4. Мовні норми

У відмінкових формах на -ох, -ом наголос перетягується на останній склад: *одинадцятьох, чотирнадцятьох, сімнадцятьох* тощо, *одинадцятьом, дванадцятьом, шістнадцятьом* тощо.

У складних числівниках на -десят наголос на останньому складі: *шістдесят, сімдесят, вісімдесят*.

У формах непрямих відмінків цих числівників наголос перетягується на закінчення: *п'ятдесяти (п'ятдесятьох), п'ятдесяти (п'ятдесятьом), п'ятдесятьма (п'ятдесятьома).*

Слово *прошу* вживається з двома наголосами: *прошу* - у значенні «звертаюся з проханням, клопочу»; *прошу* - у значенні «запрошую, будь ласка».

В українській мові є іменники *вигода* (родовий множини *вигід*) зі значенням «користь» і *вигода* (родовий множини *вигод*) означає «зручність». У відмінкових формах цих іменників та у словах, утворених від них, наголос зберігається на тому самому складі: *вигода - вигоди - вигодою*; *вигідний* «корисний» - *вигідність - вигідністю*; *вигода* — *вигоди - вигодою*; *вигідний* «зручний» - *вигідність - вигідністю*.

ЛЕКСИЧНІ НОРМИ

Лексичні норми регламентують правила слововживання. Їх фік

сюють насамперед словники: «Словник української мови» в 11-ти томах (1971-1980 рр.), «Новий тлумачний словник української мови» (1998 р.), «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (2001 р.), «Український орфографічний словник» (2002 р.), «Російсько-український словник ділового мовлення» (автор Шевчук СВ., 2010 р.).

Відхилення від норм слововживання у мовній практиці зумовлені кількома чинниками:

- ^ незнанням точного лексичного значення слова, наприклад: *Ча сопис «Вечірній Київ» відсвяткував свій ювілей.* Часопис - це ріодичне друковане видання у вигляді книжки; журнал. Отже, у цьому реченні слід вживати слово *газета*, а не *часопис*;
- ^ невмінням вибрати із синонімічного ряду найточніше слово, тобто незнанням синонімічного багатства мови, яке є «одним із невичерпних джерел урізноманітнення вислову»⁵.

⁵ Олександр Пономарів Культура слова Мовностилістичні поради Навч посібник - К • Либідь, 1999 - С 33

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

СИНОНІМИ

Синоніми - це слова різні за звучанням, але мають тотожне чи близьке значення: *обов'язково - неодмінно; конче - доконче - неминуче; властивий - притаманний; прожити - мешкати; аргумент - (у по леміці) доказ, підстава, обґрунтування.*

Тексти офіційно-ділового стилю вимагають однозначності, й через те точності слів надається неабияке значення. Адже для чіткої регуляції офіційно-ділових стосунків важливо, щоб усі однаково сприймали й витлумачували той чи інший закон, наказ, договір, контракт.

Щоб збагатити свій активний запас слів, радимо частіше звертати ся до «Словника синонімів української мови» у двох томах (2001 р.). Пропонуємо короткий лексикон синонімів української мови, яким можна скористатися під час підготовки до усного чи писемного фахо вого спілкування (див. *Короткий лексикон синонімів української мови С. 673-687*). Що повніший синонімічний ряд, то легше вибрати най точніше, найвлучніше слово для висловлення думки. Основна функція синонімів - урізноманітнення власного мовлення, уникнення повторів.

Українська мова багата на абсолютні синоніми - слова, що від

різняються лише звучанням. Із двох слів для називання того самого поняття мовці перевагу чомусь надають іншомовному, запозиченому, а не оригінальному українському.

Українське Запозичене

абетка (азбука) алфавіт

важливий (сучасний, сво- актуальний

часний)

вигадка фікція

вимір масштаб

вистава шоу

відвідини візит

відстань дистанція

відтінок нюанс

відхилення аномалія

вкладання інвестиції

вступник абітурієнт

1.1.4»ЗІовні норми

доба

доброзвичаєвість

доказ

доцільно

життєпис

запас

засновник

засоби масової інформації

зв'язки з громадськістю

звання

звертатися

згода

зустріч на найвищому рівні

кава

керівник

керівник

краватка

невдача, провал

несправжній, вигаданий

організація збуту

порцеляна

посол

правник

припис

пристосувати

скоропис

тло

тотожний

управління

явище

епоха
етика
аргумент
раціонально
біографія
резерв
фундатор
мас-медіа
паблiк рилейшнз
ранг
апелювати
консенсус
саміт
кофе
менеджер
шеф

галстук
фіаско
фіктивний
маркетинг
фарфор
амбасадор
юрист
циркуляр
адаптувати
стенографія
фон
адекватний
менеджмент
феномен

29

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

Відроджувані

бігун

валіза

відсоток

водограй

двірець

двозвук

двоспів

книгозбірня

летовище

майдан

мапа

оплески

підсоння

поземний
прямовисний
південник
поступ
рівнобіжний
рівноденник
робітня
світлина
середник (розділовий знак) хідник
часопис
чинник
СИНОНИМИ
полюс
чемодан
процент
фонтан
вокзал
дифтонг
дуєт
бібліотека
аеропорт
площа
карта
аплідисменти клімат
горизонтальний вертикальний меридіан
прогрес
паралельний
екватор
майстерня
фотокартка
крапка з комою тротуар
журнал
фактор

ПАРОНІМИ

Щоб мовлення було нормативним, важливо розрізняти між собою пароніми. **Пароніми** - це слова (пари слів), які мають подібність у морфологічній будові (близькі за фонетичним складом), але розрізняються за значенням. Вони переважно належать до однієї частини мови, мають однакові граматичні ознаки. На відміну від синонімів - слів, що по значають близькі поняття і тому можуть замінити одне одного, [] - [] для паронімів така взаємозамінність неможлива. Перевірити значення паронімів можна за словником: Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови.- К., 1986.

Виборний - виборчий

Виборний - який визначається або обирається голосуванням: *Виборна посада.*

Виборчий - пов'язаний з виборами, з місцем, де відбуваються вибори, з правовими нормами виборів: *виборча діляниця, виборча урна, виборчий бюлетень, виборче право.*

Вникати - уникати

Вникати - намагатися зрозуміти сутність причини, явища, події тощо: *вникати в суть справи (питання в що?).*

Уникати - намагатися обминати проблеми, перешкоди, людей (сторонитися, цуратися): *уникати зустрічей (питання кого? чого? що робити?).*

Гривня - гривна

Гривня - грошова одиниця незалежної України: *п'ять гривень, курс гривні.*

Гривна - металева шийна прикраса у вигляді обруча: *Кольє нага дують давньоруські гривни.*

Громадський - громадянський

Громадський - який стосується суспільства, громадян чи окремого колективу; який відбувається в суспільстві (громаді, колективі) або пов'язаний з суспільно корисною діяльністю: *громадські організації, громадська думка.*

Громадянський - який стосується громадянина як члена суспільства, властивий йому: *громадянський обов'язок, громадянська мужність.*

Декваліфікація - дискваліфікація

Декваліфікація - втрата особою кваліфікації, спеціальних знань, досвіду: *декваліфікація педагога, повна декваліфікація.*

1 1 Вступ Державна мова - мова професійного спілкування

Дискваліфікація - оголошення когось не гідним або не здатним обіймати певну посаду, виконувати відповідну роботу через професійну невідповідність, позбавлення спортсмена або команди права брати участь у змаганнях за грубе порушення правил *дискваліфікація судді, дискваліфікація гравця*

Житловий - **жилий**

Житловий — 1) стосовний до житла, жител, пов'язаний з ними, 2) пристосований, призначений для життя людей *житловий фонд, житловий відділ, житлова проблема, житлове будівництво*

Жилий - заселений, залюднений *жилий будинок* - той будинок, у якому живуть люди, заселений

Індосант - індосат

Індосант - особа, яка робить передатний напис на чеках, векселях та інших цінних паперах

Індосат - особа, на яку переводять чек, вексель та інші цінні папери

Кампанія - компанія

Кампанія - сукупність заходів, спрямованих на виконання певного завдання *виборча кампанія*

Компанія - 1) група осіб, пов'язаних певними інтересами *весела компанія*, 2) торговельне або промислове товариство, що об'єднує під приємців *торговельна компанія*

Ліцензія - ліценція

Ліцензія - дозвіл на право торговельного обміну, використання чогось тощо

Ліценція - зниження тарифного мита тощо

Оснований - заснований

Оснований - який ґрунтується на чомусь, в основі якого лежить те, про що йдеться *оснований на праці, оснований на успіхах* (питання на чому?)

Заснований - який кладе початок існуванню чогось, створює, організовує щось *фонд, заснований президентом* (питання ким? де? коли?) **Особистий** - **особовий**

Особистий - який є власністю окремої особи, безпосередньо на лежить їй, персональний, який безпосередньо стосується певної особи *особисті речі, особиста охорона, особисті уподобання*

Особовий - який стосується особи, відкритий на окрему особу
особове посвідчення, особовий склад, особова справа, особовий рахунок

32

Мовні норми

Повноваження - уповноваження

Повноваження - право, надане зазначеній особі на **проведення** певних дій (заходів) здійснювати свої повноваження **Уповноваження** ~ надання певній особі дозволу (прав) говорити (діяти) від імені іншої особи за **уповноваженням керівництва** **Позичати - запозичати**

Позичати (позичити) - брати щось для тимчасового користування, у борг *позичати гроші*

Запозичати (запозичувати) - переймаючи щось, засвоювати, робити своїм надбанням *запозичати добрі приклади*

Показник - показчик

Показник - свідчення, доказ, ознака чогось, переважно у множині - результати про досягнення чогось тощо *показник культури, показники роботи, економічні показники*

Показчик - знак, що вказує на напрям руху, розташування чогось довідкова книжка або довідковий список *показчик температури, алфавітний показчик*

Управління - правління

Управління - 1) те саме, що керівництво *управління виробництвом*, 2) адміністративна установа або відділ якоїсь установи, організації, що відає певною галуззю господарської, наукової чи ш діяльності *житлове управління*

Правління - 1) час (період), протягом якого певна особа здійснює верховну владу над кимось, чимось, форма керівництва *президентське правління*, 2) виборний орган, апарат, що керує установою, організацією *правління кооперативу*

Тактовний - тактичний

Тактовний - який володіє почуттям міри, такту *бути тактовним, тактовна людина, допомога, тактовне зауваження, керівництво*

Тактичний - що стосується тактики як сукупності прийомів або – способів, використовуваних для досягнення мети або здійснення певної бойової операції *тактичний план, удар, успіх, тактичні заходи, міркування, принципи*

Уява - уявлення

Уява - здатність уявляти - змальовувати, створювати, відтворювати щось у думках, свідомості *багата, збуджена, художня уява, плід уяви, спливати в уяві*

7^ ~ - _ _

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

Уявлення - знання, розуміння чогось: *викривлене, повне, помилкове, правильне уявлення; уявлення про розвиток суспільства; давати уявлення; складати уявлення*

Факт - фактаж - фактор

Факт - дійсна, невігадана подія, явище, приклад; те, що служить підтвердженням певного положення, висновку: *неспростовний факт, очевидний факт, історичний факт, аналізувати факти.*

Фактаж - сукупність фактів.

Фактор - умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, явища; чинник: *важливий фактор, моральний фактор, фактор стабілізації.* Відхиленням від лексичних норм є вживання кальок - спотворених запозичень з російської мови. Російські слова вживають замість українських, пристосовуючи їхнє фонетичне, словотвірне та морфологічне оформлення до українського.

Калька

безналічний

приймати/прийняти участь

любий

груз

включення

приймати/пришши мі^р

хвалебний

лідирувати

виключення

заключення

виручка

відложити

вноси

всезнаючий
воплощатися
упускати

34

Норма

безготівковий
брати/взяти участь будь-який
вантаж
ввімкнення/увімкнення, вживати/вжити заходів величальний
вести перёд, бути
лідером, бути попереду виняток
висновок
виторг
відкласти
внески
всвідець
втілювати
гавити

1.1.4. Мовні норми

гідність
добробут, **щастя, гаразд**
докази
інакодумець
інакше
загальний
зайвий
заміжня
замовити
захід
збігатися
звинувачення
зіставляти

з' ясовувати/з 'ясувати
жартувати
колишній
корені, джерела
міркувати
мити, збір
митниця
навчальний
належність
наполягати
насамперед, найперше,
 передусім
(передовсім) наступний, такий
неприпустимо

неспроможний

нечисленний

одностайно

достоїнство

благополуччя

доводи

інакомислячий по другому

всезагальний

лишній

замужня

заказати

міроприємство співпадати

обвинувачення співставляти

вияснити/вияснити шуткувати

бувший

витоки

розмірковувати

пошліна

таможня

учбовий

приналежність настоювати

у першу чергу

слідуючий

недопустимо

не в стані

малочисленний єдинодушно

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

курувати

лице

пальне

підписка

підключення

накладна плата

опасіння

подорожання

пожертвування

поставщик

вірно

приємна

пригородній

по крайній мірі

приговор

прожиточний

профсоюз

розпродажа

казна, казначейство

жалоба

відмінити/відмінити . .

протиріччя

призупинити

минулорічний

торжества

взяточник

поступати/поступити багаточисленний

чужоземний

36

опікуватися, наглядати особа

паливо

передплата

під'єднання

післяплата

побоювання

подорожчання

пожертва

постачальник

правильно

приймальня

приміський

принаймні

присуд, вирок

прожитковий

профспілка,

професійна спілка розпродаж

скарбниця

скарга

скасовати [] / скасувати суперечності

тимчасово припинити торішній

урочистості

хабарник

чинити / [] вчиниш

численний

чужомовний

1,1.4. Мовні норми

штампувальник штамповщик

[] щиросердно чистосеречно

ГРАМАТИЧНІ НОРМИ

Граматичні норми визначають правильне вживання **граматичних** форм слів та усталену побудову речень, словосполучень. **Морфологічні** норми „передбачають вживання у мовленні повно значних змінних слів, граматична оформленість яких відповідає нормі української літературної мови”⁶.

Увага! Морфологічна компетенція

Слід пам'ятати, що іменники - назви осіб [] за професією, званням, пс дою належать до чоловічого роду, тобто вони

[] називають як осіб [] чолс ЧО! статі, так і жіночої: *народний депутат Юлія Тимошенко; Голе [] Верховної Ради України Володимир Литвин*

До чоловічого роду належать також іменники, що

[] утворилися вЩ слідок

субстантивації: *уповноважений з [] прав*

людини Ніна Карпачов^ - адвокат []

Антоніна [] Дубчак. [] -£ >г; [] В []

[] офіційно-діловому стилі при таких []

іменниках-підметах завжди [] п{; судок уживається у формі чоловічого роду, *запропонував заступи прокурора Ольга Калінько; виступив проректор з наукової робов Валентина Шелудько.*

За граматичними нормами (зокрема морфологічними) іменники жіночого роду першої відміни твердої групи мають закінчення *-ою: роботою, країною, головою, жінкою*; м'якої та мішаної групи - *-єю: працею, долею, піснею, задачею, площею, тишею, межею, пожежею*. У родовому

відмінку множини ці іменники вживаються переважно з нульовим закінченням: *жінок, пісень, веж*; *верб, тополь, надій, мрій, лікарень, будівель, сосон (сосен), воєн*. Проте, в деяких словах виступає закінчення -ів: *суддів, старостів*; або закінчення-ей: *степ, статей, ескадрилей*.

Вузлики на пам'ять!

Запам'ятайте паралельні словформи: *баб - бабів, губ- губів*, [^]
 - *легенів*.

Іменники чоловічого роду м'якої групи другої відміни у родовому відмінку мають форми: *кобзаря, воротаря, різьбаря, жнивдаря, орендаря*,

Шкурятяна Н Г Культура мовлення на морфологічному рівні // Культура мовлення у про щесі навчання - _ Тернопіль СМП «Астон», 1999 - С 62

37

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

секретаря, поштаря, страйкаря, богатиря; а також: *токаря, слюсаря, кухаря, лицаря*. До твердої групи належать іменники: *бригадир - бригадира, комісар — комісара, командир — командира, касир — касира, семінар - семінару*. Іменники чоловічого роду мішаної групи другої відміни у родовому відмінку мають форми: *школяра, цегляра, бджоляра, картопляра, весляра, бавовняра, пісняра, газетяра, завідувача, товариша*

Усім іменникам третьої відміни властиве закінчення -ей у родовому відмінку множини: *доповідей, галузей, відповідей, подорожей, відстаней, тіней*; але: *матерів*.

Іменники із суфіксом -єн-, що належать до четвертої відміни, мають паралельні форми: *ім'ям - іменем, плем'ям - племенем, тім'ям - тіменем*. У літературній мові переважають форми із закінченням -ам (орфографічне -ям).

Множинні іменники у родовому відмінку можуть мати: • [^] закінчення -ів: *зборів, опадів, терезів, курсів, окулярів*; [^] закінчення -ей: *дверей, дітей, людей*;

[^] нульове закінчення: *ножиць, роковин, запросин, канікул, Альп, Сум*.

Особливу проблему морфології сучасної української літературної мови становлять активні дієприкметники, що творяться за допомоги суфіксів -уч (-юч), -ач (-яч). Як зазначає Ю. Шерех, вони не пере бувають у регулярних мотиваційних зв'язках з відповідним типом дієслівних основ, а тому їх слід вважати периферійними щодо морфологічної

системи української мови [] віддієслівними [] похідними [] й характеризувати як книжні витвори, що не властиві українському літературному слововживанню, стимульовані найбільшою мірою впливом російської [] мови⁷.

Отже, активні дієприкметники не стали фактом української мови, це потрібно послідовно відображати під час їх [] перекладу - подавати власне українські мовні засоби (прикметники, іменники, дієприслівни ки, дієслова-присудки складних речень), що відповідають російським активним дієприкметникам. А через відсутність у словниках українських відповідників цієї лексики сучасні переклади з російської мови рясніють карикатурними кальками.

⁷ Шерех Ю Нарис сучасної української літературної мови - С 323

38

[] 1.1.4. Мовні норми

Українські відповідники

агітатор

адресант

орендатор

страйкар

бездіяльний (неактивний)

протибольовий

[]
взаємозаперечний (взаємосупе
речливий, несумісний)

[] військовик

чинний (закон)

депонент

довіритель

оптимістичний (сповнений

[] життя) завідувач

укладач угоди, договірник

на посаді

звукозаписний

заступник, який виконує, зайня
тий виконанням, виконавець,
виконувач

ліквідатор (ліквідаційний)

що не відповідає, невідповід
ний, недоречний

обслуга

впливовий, здатний вплинути

уважний (до кого)

що платить, платник

наступний

попередній

Російські дієприкметники

агитирующий

адресующий

арендующий

бастующий

бездействующий

болеутоляющий

взаимоисключающий

военнослужащий

действующий (закон)

депонирующий

доверяющий (юр.)

жизнеутверждающий

заведующий

заключающий договор

занимающий должность

звукозаписывающий

ликвидирующий

несоответствующий

обслуживающий персонал

оказывающий влияние >

оказывающий (кому) внимание

оплачивающий

последующий

предшествующий

39

исполняющий обязанности

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

вступник поступающий

що споживає, споживач потребляющий

що рецензує, рецензент рецензирующий

самореєструвальний самореєструющий службовець, (в уряді) урядовець служащий

що торгує, зайнятий торгівлею,

торгующий

торговець, крамар •

Вузлики на пам'ять!

Запам'ятайте українські відповідники до найпоширеніших дієприкмет ників на -учий {-ючий)

Біжучий

біжучий рядок рухомий рядок

Виконуючий

який виконує, здатний ви виконуючий конати, зайнятий виконан ням, виконавець, виконував виконуючий роботу виконавець роботи тимчасовий

заступник

тимчасово виконуючий і

□, кого; □ тимчасовий викону ооов язки кого ' , вач
обов □ язків кого

виконавець ролі; який ви

виконуючи роль □ ' □ конує роль

Виступаючий

промовець, **оратор; який**

виступаючий □ >*-*-> □ □ -' виступає

виступаючий з доповіддю доповідач

виступаючий на трибуні студент, який виступає студент на
трибуні

40

□ 1.1.4. Мовні норми

Відпочиваючий

відпочиваючий

□ діючий

віруючий

діючий вулкан

діючий порядок

віруючі

діючий фактор

діюча модель

діюча армія

діюче законодавство діючі особи

□ вражаючий

відпочивальник, **відпочива**

□

вражаючий ефект

лець, курортник

Віруючий

головуючий (зборів, за сідання)

релігійний, богомільний,
вірянин, вірник

хто вірує, вірні, миряни,
віряни

Вражаючий

голова (зборів, засідання)

Діючий

який вражає, здатний вра
зати; разючий; могутній,
 сильний

могутній ефект

Головуючий

діяльний, активний, ефек
тивний, чинний,
 дійовий
активний (живий) вулкан
сучасний порядок
чинник
робоча модель
регулярна армія
чинне законодавство
дійові особи, лицедії

що діє, покликаний діяти,

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

Домінуючий

що домінує, найбільш

домінуючий

поширений/популярний, панівний, переважний, домінуючий, визначальний

домінуюче вживайте, переважне вживання домінуюча ідея

провідна, домінуюча ідея

домінуючий, чинник

визначальний, основний

□ чинник

домінуюча в суспільстві тенденція, що переважає тенденція в суспільстві

Знаючий

який знає, знавець, тяму
знаючий щий, досвідчений, обізна ний, компетентний
знаючий міру поміркований

Зростаючий

який зростає, збільшуєть
зростаючий ся; збільшувальний, щораз більший (вищий)
зростаюча смертність щораз більша смертність зростаючі
вимоп щораз вищі вимоги зростаючі ціни щораз вищі ціни

Існуючий

що існує, здатний існувати;
(в якомусь місці) розташо-
- ' *уіплані* ваний, розміщений; зафік-
' сований, чинний, сучас ний, теперішній, наявний,
відомий

42

1.1.4. Мовні норми

існуюче законодавство існуючі думки	з наступаючим Новим роком
існуючі кордони	
існуючий у природі	
існуючий порядок	<input type="text"/> плаваючий по морю
існуючі проблеми	плаваючий графік
існуючі <input type="text"/> ціни	
<input type="text"/> наступаючий	чинне законодавство
	відомі (наявні) думки
	сучасні кордони
	подибуваний у природі
	зведений порядок

наявні проблеми

теперішні ціни

Наступаючий

змінний графік

плаваючий курс валюти

слідуюча зупинка

на слідуючий рік

справа в слідуючому
нестійкий (змінний) курс
валюти

Слідуючий

що наступає, прийдеши,
ній, наступний, близький,
вже на підході, вже зовсім
близько

з настанням Нового року!
з передноворіччям!
з прийдешинім Новим ро-
ком!

наступна зупинка

на той рік

справа ця така, діло тут
таке

Плаваючий

мореплавець

43

1,1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

Поширеною вадою ділового мовлення є надуживання конструкціями з прийменником по.

Норма Порухення норми

бюро працевлаштування бюро по працевлаштуванню з питань
будівництва по питанню будівництва у службових справах по
справах служби комітет цін комітет по цінах

за законом по закону

після закінчення терміну (строку) по закінченню терміну (строку)

проректор з наукової роботи проректор по науковій роботі кіоск для
продажу проїзних квитків кіоск по продажу проїзних квитків за
вимогою, на вимогу по вимозі
через недбалість по недбалості
працюють за змінним графіком працюють по змінному графіку через
непорозуміння по непорозумінню через непередбачені обставини по
непередбаченим обставинам за дорученням по дорученню
за постановою по постанові
у святкові [] дні [] по [] святкових []
днях [] за запрошенням по запрошенню
за програмою по програмі
за фахом по спеціальності
за списком по списку
за сумісництвом по сумісництву
за звичасм по звичаю
документація щодо особового складу документація по особовому
складу надіслати поштою надіслати по пошті за замовленням по
замовленню
курси для підготовки спеціалістів курси по підготовці спеціалістів
екзамен з української мови екзамен по українській мові

44

1.1.4. Мовні норми

не під [] силу не по [] силі []
комітет з питань комерційної тор- комітет по питаннях комерційної гівлі
торгівлі

Вузлики на пам'ять!

Прийменник по перекладається конструкціями з такими прийменни
ками:

за - за власним бажанням після - після повернення з -
з і [] ніціативи у (в) - у справі
на - на пропозицію через - через хворобу

для - комісія для складання

Прийменник по вживаємо: *черговий по району, наказ по відділенню, колеги по роботі.*

СТИЛІСТИЧНІ НОРМИ

Стилістичні норми регулюють вживання мовних засобів відповідно до мовного стилю. Для офіційно-ділового стилю характерні сталі сло восполучення - мовні штампи, що зазнають суржикового викривлення під впливом російської мови.

Норма	
брати (взяти) участь	приймати участь
укладати (підписувати) договір	заключати договір
порядок денний	повістка денна
давати згоду, схвалювати,	давати добро
підтримувати, погоджуватися я	я рахую
вважаю, на мою думку завдяки	дякуючи підтримці
підтримці	учбовий <input type="text"/> відділ
навчальний відділ	воєнна доктрина
військова доктрина	військові <input type="text"/> <input type="text"/> дії
<input type="text"/> воєнні <input type="text"/> дії	

45

Порушення норми

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

пристрасті розпалюються

- ' ,пристрасті накаляються (розгоряються)

дякую Вам дякую Вас

витяг із протоколу виписки із протоколу відшкодувати збитки

возмістити убитки впроваджувати у виробництво внедряти у

виробництво чинне законодавство діюче законодавство

обіймати посаду займати посаду

закон попиту і пропонування закон попиту і пропозиції

юридична особа юридичне лице

це не становить великих трудно- це не складає великих труднощів
щів
це не є виняток це не є виключення набути великого поширення
отримати широке розповсюдження гарантувати безпеку забезпечувати
безпеку наступний рік слідує рік
розглядалися такі питання розглядалися слідує питання щодо цього
на цей рахунок
уживати (вживати) заходів приймати міри
знічев'я від нічого робити
підбивати підсумки, підсумовувати підводити підсумки із
сказаного впливає із сказаного слідує великим
(широким) планом крупним планом

Увага! Граматична компетенція
Дієслова в українській мові вимагають від залежних іменників
 займенників відповідної відмінкової форми.

Норма Порухення норми

відцуратися кого відцуратися від кого 46

1.1.4. Мовні норми

☐ оволодіти ☐ чим ☐
☐ опанувати що
☐ вчити чого ☐
☐ одружитися з ким ☐
☐ глузувати з кого
☐ прагнути чого
☐ дивуватися з чого
☐ ☐ повідомляти
☐ дякувати кому
☐ кого ☐
☐ захворіти на що
☐ постачати кому що
☐ знущатися з кого
☐ простити кому
☐ зраджувати кого
☐ радіти з чого
☐ кепкувати з кого
☐ сміятися ☐ з кого ☐
☐ легковажити що
☐ стосуватися до кого
☐ нехтувати кого, що; ким, чим
☐ стежити кого ☐

уподібнюватися до кого
хворіти на що

вчити чому

глузувати над ким дивуватися

чому дякувати кого

захворіти чим

знущатися над ким

зраджувати кому кепкувати

над ким легковажити чим

нехтувати кого, чого

оволодіти що

опанувати чим

одружитися на кому прагнути

до чого повідомляти кому

постачати кого чим простити

кого

радіти чому

сміятися над ким стосуватися

кого стежити за ким

уподібнюватися кому хворіти

чим

ОРФОГРАФІЧНІ НОРМИ

Орфографічні норми встановлюють одноманітність написання слів відповідно до усталених норм. Вони визначають правила написання слів разом, окремо, через дефіс; вживання великої і малої літери; способи переносу слів з одного рядка в інший; вживання апострофа; правила правопису слів іншомовного походження; прізвищ, географічних назв; правила написання морфем тощо.

47

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

Вузлики на пам'ять!

Святослав, В'ячеслав, пів'ящика, возз'єднати,

під'їжджати, сільський, інший, майбутнє,

київський, законний, буквений, військкомат,

жит~ ітєвий, шістнадцять, матеріально відповідальний,

*спитати, схва лити, розповісти, прізвище, екс-президент,
пріоритет, прем'єр* міністр, в цілому, до побачення, без
сумніву, по-перше, по-українському.*

Запам'ятайте!

Спів...- перша частина складних слів, що вказує на
 спільність (іноді одночасність) у чому (в існуванні,

володінні, звучанні тощо) кого-, чого* [] небудь з кимсь, чимсь, пишеться разом:

співавтор, співавторство, співвітчизник, співжиття,
співзвучний, співіснування,
співпереживання, співпрацівник, []
співпрацювати, спів праця, співробітник,
співробітництво, співрозмовник, співучасть., [] Інших

значень ця частина слова не має, отже замість співпадати, [] співласти українською мовою треба вживати збігатися, збігтися. Замість співставляти, співставити, співставлення, співставний - зіставляти, зіставити, зіставлення, зіставний (або порівнювати, порівняти тощо) (Головацук СІ . [] Словник-довідник з українського літературного слововживання.- [] К ; Наукова думка, 2004.- С. 347).

ПУНКТУАЦІЙНІ НОРМИ

Пунктуаційні норми - це система правил, що регулюють вживання розділових знаків: крапки, трьох крапок, знака оклику, знака питання, коми, крапки з комою, двокрапки, тире, лапок, дужок, абзацу. Свідоме засвоєння пунктуаційних норм сприяє виробленню умінь і навичок безпомилкового вживання розділових знаків.

Наприклад:

Зміст свободи слова і думки полягає у тому, що ніхто не [] може заборонити людині дотримуватися своїх думок, певним чином відобразити об'єктивну дійсність у своїх уявленнях та публічно висловлювати ці матеріалізовані в мові відображення, зокрема як погляди і переконання. Останні можуть при цьому стосуватися будь-яких сфер: зовнішньої політики, державної влади, економічних процесів, освіти і культури, розвитку законодавства тощо (Коментар законодавства України). Мовні норми характеризуються історичною і соціальною зумовленістю, стабільністю, хоча з розвитком літературної мови вони можуть змінюватися. Тому в межах норми співіснують мовні варіанти, що виникають відповідно до потреб суспільства в кодифікації написань і відображають тимчасове функціонування старого й нового в мові.

48

1.1.5. Мовне законодавство та мовна політика в Україні []

У словниках українського літературного слововживання розрізняють акцентні варіанти (*помилка і помилка, договір і договір, завжди і завжди*), лексичні (*телефонна трубка і слухавка, масштаб і вимір,*

карта імана), морфологічні (стіл, а в родовому відмінку стола і столу).

У літературній мові ці варіанти «не порушують самої норми, а роблять її [] більш точним інструментом добору мовних засобів у стилістичному плані»⁸.

Культура писемного й усного мовлення всіх, хто послуговується українською мовою як засобом спілкування, полягає у тому, щоб до сконало оволодіти мовними нормами й послідовно дотримуватися [] їх.

1.1.5. МОВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

Функціонування української літературної мови залежить від стану мовної політики в державі, освіті, культурних традицій народу.

Мовна політика - це система заходів (політичних, юридичних, адміністративних), спрямованих на регулювання мовних відносин в державі, зміну чи збереження мовної ситуації в державі. Мовна політика є частиною національної політики, органічною складовою певного політичного курсу держави. Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права розробила концепцію державної мовної [] політики. []

Концепція державної мовної політики - це система засадничих нормативних постанов, які ґрунтуються на компетентному оцінюванні мовної ситуації в Україні, і якими мають керуватися органи державної влади та органи місцевого самоврядування у своїй практичній діяльності, регулюючи суспільні відносини в мовній царині.

Мовна ситуація - «ситуація взаємодії різних мов чи різних форм існування однієї мови в певній державі з огляду на [] їхню функціональну специфіку й ареал поширення»⁹ []

Пріоритетом мовної політики в Україні є утвердження і розвиток української мови - головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала офіційну назву державі.

⁸ [] «Українська мова» Енциклопедія - К Укр енцикл, [] 2000 - С _ 61

⁹ [] [] Сетванова О Сучасна лінгвістика Термінологічна енциклопедія - Полтава Довкілля - К,2006 -С 371

[] 1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

Правовою основою для здійснення державної мовної політики в Україні є Конституція України (ст. [] 10), Закон України «Про мови в Українській РСР», «Рішення Конституційного суду України від 14 грудня

1999 року щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України.

У рішенні Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення статті 10 Конституції України подано визначення державної мови: «Під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового спілкування у публічних сферах суспільного життя».

Цим рішенням також підтверджено обґрунтованість підстав для надання статусу державної саме українській, а не якійсь іншій мові: «Конституцією України статус державної надано українській мові. Це повністю відповідає державотворчій ролі української нації, що зазначено в Преамбулі Конституції України, нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі». Намагання надати статус державної якійсь іншій мові - це політика руйнації держави України, розпалювання міжетнічної ворожнечі, порушення конституційного ладу.

Отже, Конституційний Суд України робить вмотивований, обґрунтований висновок: «Таким чином, положення Конституції зобов'язують застосовувати державну - українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб під час виконання ними службових обов'язків у роботі й діловодстві тощо, органів державної влади, представницького та інших органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України».

Це рішення «є обов'язковим до виконання на всій території України, остаточним і не може бути оскарженим». Отже, державність української мови є невід'ємним атрибутом конституційного ладу держави, атрибутом нації.

Та лише задекларованості державного статусу української мови для повноцінного і незворотного утвердження її в усіх сферах суспільного життя недостатньо - необхідні механізми реалізації вище зазначених правових документів щодо функціонування української мови. Нині відбувається процес звуження сфери її застосування.

50

1.1.5. Мовне законодавство та мовна політика в Україні

Державна мовна політика має унеможлилювати перетворення України із суверенної національної держави у денационалізований гео

графічний простір. Здійснення державної мовної політики забезпечує система органів, яку репрезентують Національна рада з мовної політики при Президенті України, департамент з мовної політики Міністерства юстиції України, Національна комісія з питань правопису та мовних норм Національної академії наук України, Національна рада з питань радіо та телебачення.

Державна мовна політика на сьогодні має зосереджуватися на таких пріоритетних напрямках:

- 1) внесення на розгляд Верховної Ради України проекту закону України про розвиток і застосування мов в Україні;
- 2) приведення мовного законодавства і практики його застосування у сувору відповідність з Конституцією України та Рішенням Конституційного Суду України;
- 3) утвердження української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України;
- 4) створення незалежної нормативної бази підтримки і підльг для україномовних ЗМІ;
- 5) вироблення дієвих засобів захисту від актів зовнішньої мовно культурної експансії та публічної дискредитації української мови; 6) поліпшення якості українського на теле- і радіоканалах України; 7) сприяння розвитку мов національних меншин;
- 8) запобігання дискримінації за мовною ознакою;
- 9) сприяння підвищенню загальної культури громадян України; 10) створення системи контролю за дотриманням мовного законодавства¹⁰;
- 11) врегулювання питань, пов'язаних з удосконаленням юридичної відповідальності за порушення законів, які регулюють питання використання державної мови.

Звичайно, вирішенням цих питань не вичерпується державна мовна політика. Держава має робити реальні кроки, щоби мовний резонанс став реальністю.

□

Балко М Мовна політика в сучасній Україні основні проблеми та пошук шляхів їх вирішення / Лінгвістичні студії № 36 наук праць - Донецьк Дом МУ, 2009-С 8-11

Вправа 1 Прочитайте текст, з'ясуйте, що є важливим для ділової людини у досягненні успіху

Вибір професії передбачає вільне володіння українською літературною мовою взагалі та мовою певної професії зокрема, забезпечення високого рівня культури мовлення Сучасна ділова людина має пам'ятати, що вона пред ставляє молоду державу на світовому рівні й розбудовує її, а мова будь-якої держави - це її візитівка З нами говоритимуть на рівних лише тоді, коли ми доведемо словом і ділом, що Україна спроможна посісти належне їй місце в Європі й у світі як держава, громадяни якої себе поважають, усвідомлюють себе народом, покликаним самою історією відродитися і гідно увійти в цивілізований світ І державна мова в цьому процесі відіграє дуже важливу роль «Яка мова, така й рада», - засвідчує народна мудрість Корисно дослухатися і до думки корифеїв, зокрема видатного українського мовознавця О Потебні, який ще в минулому столітті пророче сказав «Денаціоналізація (українства) зводиться до поганого виховання, до моральної хвороби, до неповного корис твування наявними засобами сприймання, засвоєння, впливу, до послаблення енергії думки, до мерзенності запустіння на місці витіснених, але нічим не заміненних форм свідомості, до послаблення зв'язку молодих поколінь з дорослими, що замінюється лише слабким зв'язком з чужими, до дезорганізації суспільства, аморальності, спідлення»

Сьогодні відкриваються можливості для зміцнення й розбудови української державності Це означає розширення перспектив для ділової співпраці, передусім для тих, хто поділяє Шевченкову пересторогу «І чужому научай тесь, й свого не цурайтесь» (3 посібника)

Вправа 2 Прочитайте текст назвіть основні функції та особливості мови професійного спілкування

Специфіка мови професійного спілкування

Мова професійного спілкування є поліфункціональною підсистемою літературної мови і виконує загальномовні та специфічні функції Такими функціями є

- 1) номінативна (називання фахових реалій і понять),
- 2) пізнавальна (знаряддя й спосіб фахового пізнання, запам'ятовування, оволодіння фаховим досвідом),
- 3) аксюлопчна (фахове та морально-етичне оцінювання), 4) комунікативна (спілкування в професійній сфері),

5) культуросна (збереження й передавання фахових знань і культури професійного спілкування),

6) естетична (мовностилістична довершеність текстів) та ш В основу мови професійного спілкування покладена сучасна чітературна _____ мова Проте в конкретній професійній мовленнєвій ситуації вона змістово редукується (зменшується, спрощується), залежно від _____ галузі знання і _____ пред мета спілкування стає монотематичною, збагачується професійною лексикою і _____ фразеологією Це відбувається лише _____ тоді, коли суб'єкти комунікації пере ходять на професійний рівень свідомості

Мова _____ професійного _____ спілкування, крім уже названих, має й інші _____ осо бливості _____ Характерною п _____ ознакою є діалогічність Професійна діяльність потребує обміну думками, обговорення певних проблем чи окремих питань, прийняття рішень, тому фахівці вступають у безпосередній словесний кон такт, і _____ комунікативний процес між _____ ними протікає як активна мовленнєва взаємодія

Професійній мові, _____ як і _____ науковій, властиві певні комунікативні якості аб страгованість, логічність, точність, ясність, _____ об'єктивність Крім того, вона має бути чистою, виразною, естетичною (з _____ посібника)

Вправа 3 Прочитайте текст і _____ назвіть від чого залежить комунікативна компетенція

Комунікативна компетенція

_____ Індивід, крім знання мови, мусить уміти використовувати її _____ в конкретно му контексті й ситуації, тобто володіти комунікативною компетенцію Комунікативна компетенція сукупність знань про спілкування, вер _____ бальних і _____ невербальних засад штеракцп, _____ умінь їх _____ ефективного застосування у конкретному _____ спілкуванні в ролі адресанта і _____ адресата

Комунікативна компетенція залежить від _____

- комунікативних _____ штенцш (утримування в пам'яті сказаного _____ і постійна кореляція плину спілкування з метою мовця, його проміжними та кінцевими результатами),
- дотримання комунікативних стратегій, що допомагають досягти необхідного результату комунікації,
- знання особистості співбесідника, зворотного в'язку в комунікації, що передбачає врахування психологічних особливостей (темперамен ту, переваг, уподобань тощо) адресата, його соціальних ролей, умін ня долати психологічні «фільтри», розбивати психологічні «цнти», уміння володіти навичками декодування «мови тіла» _____ співбесідника _____ (паралшгвістичних засобів) тощо,
- постійної орієнтації в умовах та ситуації спілкування,

- орієнтації і підтримання самого процесу спілкування, тобто конт 'ч ролю за цим процесом,
- контролю власної мовленнєвої поведінки, емоцій тощо, **53**

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

- навичок та умінь завершення комунікації, виходу з неї, контролю над посткомунікативними ефектами тощо.

Однак комунікативна компетенція не означає автоматичного її викорис тання (Ф Бацевич).

Вправа 4. Розкрийте зміст поданого нижче висловлювання, з'ясувавши спочатку значення слова «менталітет».

Національна мова є засобом вираження менталітету нації (З посібника).

Вправа 5. Письмово розкрийте зміст поданого нижче висловлювання. Як одна з істотних ознак нації українська мова виконує об'єднувальну функцію.

Вправа 6. Запишіть словосполучення, дібравши з поданих у дужках по трібний іменник чи прикметник, поясніть свій вибір.

- Приватна (є) (діло, справа), (на справі, ділі) довести щось, громадські (справи, діла), земельні (справи, діла), словом і (справою, ділом) допомагати, слухати (діло, справу), заводити (справу, діло) на когось, переглянути (діло, справу) підсудного, тека зі (справами, ділами), (діло, справу) робити, (спра вами, ділом) сприяти, (діло, справа) Іваненка, педагогічна (є) (діло, справа), (справа, діло) на мазі.

Вправа 7. Прочитайте вірш, випишіть з нього в один стовпчик слова з літерою г, а в і нший - з літерою ґ.

Ніщо ніде не
І почувалась в

Від давнини була собі на світі,
заважало їй,
ріднім алфавіті,

Як сарна на поляні лісовій.

Було в ній щось від г (г)отики старої,
Щось від лег (г)енди, символів пог (г)ан,
Від дириг (г)ента палички стрімкої
Чи від маг (г)ічних знаків праслов'ян.
І налякались фіг (г)лярі безликі,
ім,

Мабуть, вона наг (г)адувала
Що в нас були володарі великі

Із рег (г)іментом і г (г)ербом своїм.

І враз нахлинула фата-морг (г)ана
На українську мову, вдарив г (г)рім,
І люті хуг (г)и, дикі ураг (г)ани
Розхилитали наш родинний дім.

Людці г

(г)орлили ледве не до казу,

Так виявляли почуття свої,
Заборонили літеру указом
І з алфавіту вивели її.
Аби убити ностальг (г)ію бунту

Практичний блок

Та відіг (г)нати летарг

(г)ійний хміль,

Позбавили нас г (г)еніїв і г (г)рунту,

І г (г)вардії, і г (г)онору поспіль,

І стала літера, як г (г)ладіатор,

З піг (г)меями на г (г)рець й перемог (г)ла,

Над алфавітом розметала г (г)рати,

В ориг (г)іналі місце зайняла.

О. Лупій

Вправа 8. Виберіть із дужок один варіант слова, обґрунтуйте свій вибір
Кожен народ, хоч (і, й) є часткою людства (і, й) живе за законами за
гальнолюдського розуму, має право (й, і) повинен міркувати (наді, над)
власними проблемами, які висуває (переді, перед) нами історія. Такою
непростою, болісною проблемою (у, в, на) Україні є мовна ситуація, що склалася
(в, у) молодій суверенній державі.

Не будемо (з, зі) ораторським надривом говорити про цю ситуацію, бо стукіт
наших небайдужих сердець може потьмарити розум. На часі - спрямовувати
енергію (у, в) наукове, виражено зріле, історично реальне річище розв'язання
проблем функціонування державної мови.

Не розрада (і, й) розпука, не звинувачення урбанізованого українства (у, в)
втраті національної совісті, а велика освітня робота, надолужування втраченого
за століття (у, в) культурі, мові повинні стати матеріальною силою національного
відродження...

З величезною прикрістю доводиться констатувати, що досі юридичного
підтвердження (у, в) законодавчих актах не одержала вимога про володіння
мовою не на побутовому рівні, а на рівні професійному... (Ф. С. Бацевич).

Вправа 9. Знайдіть і виправте помилки. Поясніть, які норми сучасної
української літературної мови порушено в поданих
словосполученнях. У відповідності до ст. 10 Конституції України; згідно
чинного законодавства; у залежності від ухвали; по відношенню до
представників бізнесу; не дивлячись на протести; у порівнянні з минулим
місяцем. Вірна відповідь; приймати (прийняти) міри; тимчасово призупинити
співпрацю з партнером.

Існуюче законодавство; існуючі ціни; виконуючий обов'язки директо ра;
страйкуючі на майдані люди; з наступаючим Новим роком; голову чий (зборів,
засідання); організуючий центр; відстаючий учень; біжучий рядок.

Вправа 10. Користуючись словником, поставте наголос у поданих словах. Поясніть випадки подвійного наголошування.

Одинадцять, кілометр, пізнання, новий, фірмовий, також, цінник, напишу, жалюзі, фаховий, феномен, листопад, каталог, недоторканність, прошу, Пол

55

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

тавщина, випадок, завжди, середина, черговий, вимова, всього, контрактовий, корисний, почасти, текстовий.

Вправа 11. Доберіть синоніми до поданих нижче слів, запам'ятайте їх. Поясніть правопис слів і їхнє походження.

Аргумент, пріоритет, стимул, експеримент, компенсація, авторитет, ідентичний, аванс, безапеляційно.

Вправа 12. Подані нижче іменники поставте у формі родового відмінка, запишіть і поясніть правопис закінчення.

Акредитив, буклет, відсоток, аудитор, дивіденд, бюджет, цінник, вексель, продаж, надлишок, брокер, кадастр, фонд, банк.

Вправа 13. За тлумачним словником з'ясуйте значення відтінки слів одного синонімічного ряду. Складіть словосполучення з кожним із них.

1. Замісник, заступник; багато, чимало; загальний, спільний; положення, становище, стан; тепер, зараз, нині;

Закінчити, завершити; наступний, подальший; екземпляр, примірник.

Вправа 14. Перепишіть, зі слів, поданих у дужках, виберіть те, яке є правильним у конкретному сполученні, свій вибір обґрунтуйте. Як називаються слова, що подані у дужках?

(Засвоювати, освоювати) правила; (засвоювати, освоювати) землі; (засвоювати, освоювати) кошти; (ознайомити, познайомити) з приятелями; (втра тити, втрати) під час транспортування; фінансові (витрати, втрати); (витрати, втрати) на соціальне забезпечення; (витрати, затрати) матеріальних і фінансових ресурсів; (виплата, оплата, плата) відсотків; умови (виплати, оплати, плати); (виплати, оплати, плата) за навчання; (обумовлювати, зумовлювати) якість; (обумовлювати, зумовлювати) пунктом договору; (заснований, осно ваний) на вченні; (засноване, основане) товариство; (професійний, професі ональний) обов'язок; (професійний, професі ональний) театр.

Вправа 15. До поданих прикметників доберіть іменники, утворюючи з ними словосполучення. З'ясуйте значення цих слів.

Виборний, виборчий; військовий, воєнний; гарантований, гарантійний;

книжковий, книжний; писемний, письмовий, письменний; інформативний, інформаційний; перекладацький, перекладний; чисельний, численний.

Вправа 16. Від поданих слів утворіть стандартні словосполучення з при йменниками.

Мати, мета; відповідно, закон; мати, увага; взяти, увага; згідно, інструкція; заслужувати, увага; ставити, мета.

56

БЛОК ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМНИХ ЗАВДАНЬ

*Добра літературна вимова -
то ознака правдивої
інтелігентності людини.*

Іван Огієнко

Завдання 1. Підготуйтеся до виступу на тему «Мова як духовно-національний феномен». Готуючись, скористайтеся поданим нижче текстом.

МОВА - КАТЕГОРІЯ НАЦІЄТВОРЧА

*Мова - це кров, що оббігає тіло нації.
Виточи кров — умре нація.*

Юліян Дзерович

Чи не найглибше розкрив цей умовивід науковий геній О. Потебня. На його думку, «мова — містичне ядро нації, тобто щось об'єктивно дане, що живе у підсвідомих глибинах етнографічної маси та що може видобути на поверхню свідомості і стати керманічем усіх національних змагань у всіх ділянках життя». В іншому разі змагання, що минатимуть мову, приречені, бо збудовані на піску. І саме тоді без усвідомлення національного ідеалу, сконцентрованим виявом якого є мова, «розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить вас, як сліпа машина». Тому так безглуздо зараз абсолютизувати економічно-соціальний чинник коштом мовно-духовного. Згадаймо блискучу публіцистику Оксани Забужко про те, що нашим держав цям не вадило б «спочатку опанувати синтаксис, цю елементарну „гігієну" думання, перш ніж братися реформувати економіку». За очевидної сукупності різних проблем безперечним є те, що без збереження своєї самобутньої культури нація втрачає своє обличчя (свою ідентичність) і приречена зникнути. Мова ж для цієї культури, за метафоричним висловом С. Лема, це те саме, що центральна нервова система для людини, а відтак саме за станом мови можна встановити стан культури.

Націоналізм - це передусім усвідомлення своєї відмінності-самобутності у світі, що ґрунтується на мові як вістрі культури.

За Миколою Міхновським, головна причина нещастя нашої нації - брак націоналізму (розумій любови) серед її широкого загалу. Що відбувається з родиною, коли зникає любов? То чи не очевидно є причина безладу у державі? Найглибшим містичним проявом цієї любови є мова. Натомість кількість носіїв цієї мови-любови, цього «рушія і регулятора національної психології» (Ольга Федик), меншає. До прикладу, соціологи спостерегли, що найвищий відсоток злочинів саме в містах зденационалізованих, де фактично

57

1 1 Вступ Державна мова - мова професійного спілкування

українська мова відсутня, а російська помітно спотворена
Мова реагує на всі соціальні, національні деформації

*Мова мстива будь-яка наруга над нею призводить до душевної
ущербності*

Нація, котра втрачає свою рідну мову і приймає чужу, не має духовної самостійності, а завжди йде «на помочах», через що не проявляє щітятиви - цієї необхідної умови духового і матеріального поступу взагалі Така нація не має душевної бадьорости і проявляє апатію і млявість Вона не спроможна утвердити свого права на життя поміж інших націй і через те ходом самого життя засуджена на смерть Отож лише сильна національна воля, що, за Іваном Франком, є синтезом *бажань потреб і змагань*, які сягають аж меж можливого, є критерієм життєздатності нації Завдяки, власне, цій волі наша мова, що лише за ХУІІІ-ХІХ ст пережила 173 укази заборон, винесла на своїх плечах націю Ю Шевельов називає це «лінгвістичним чудом» Мабуть, не таке вже й чудо, а просто зайвий приклад креативної функції мови, чи інакше нації творчої, тої функції, що є перманентним імпульсивним спалахом на щоразу по новому загрозливій межі національної смерті українців І от після лшгвоцид них ХУІІІ-ХІХ ст на початку ХХ століття у Києві лише десятки інтелігентних родин говорили українською мовою Ми, задекларувавши довгожданну державність української мови 1989-го року, де факто маємо лише 13 % інформаційного простору й життя і на додаток «просунутий» суржик, інакше креольський, тобто розвинений і збагачений в одному-двох поколіннях З огляду на це тільки на ґрунті національної мови, яка духовно обрамлює націю і оберігає її від асиміляції та розсіяння в інших духовних середовищах, можливий розвиток національної свідомости, пам'яті і національного пізнання (Ірина Фарюн)

Завдання 2. Прокоментуйте таке твердження *Мова - універсальна,*

але користування нею вкрай індивідуальне (77 Мовчан)

Завдання 3. З'ясуйте, чи тотожні терміни «українська національна мова» й «українська літературна мова»

Завдання 4. Розкажіть про статус української мови в сучасній Україні, яки ми документами він засвідчується

Завдання 5. Розкажіть про внесок І П Котляревського й Т Г Шевченка у розвиток української літературної мови

Завдання 6. Уведіть у речення подані нижче слова, скористайтеся тлумач ним словником української мови

Спільнота, світлина, відсоток, філіжанка, добродій, зазвичай, позаяк, по готів, терен (у значенні територія), довкілля, часопис, книгозбірня, скарбниця, навзаєм, розвій

58

Блок індивідуальних проблемних завдань

Завдання 7. Зі словника іншомовних слів випишіть значення поданих слів та введіть їх у речення

Імпічмент, субсидія, штернет, рейтинг, прайм-тайм, іміджмейкер

Завдання 8. З'ясуйте які позначення подають словники для маркування орфоепічних норм, наведіть приклади

Завдання 9. Вивчіть напам'ять одну із улюблених поезій, прочитайте м в аудитори, дотримуючись орфоепічних норм української мови

Завдання 10. З'ясуйте, які позначення подають словники для маркування стилістичних норм, наведіть приклади

Завдання 11. Запропоновані числівники поєднайте з іменниками, що пода ні в дужках, поставте наголоси із чотирма сполученнями слів складіть речення

Три, два, чотири (товариш, шлях, ректор, директор, паспорт, слюсар, учи тель, шлях, директор, приятель, хліб, колір)

Завдання 12. Поясніть, як правильно сказати ВІДПОВІДНО ДО літературних норм сучасної української мови

Дефекти, вади чи недоліки артикуляції? 2 Підбивати чи підводити під сумки? 1

3 Брати, взяти чи приймати участь? 4 Збірка чи збірник державних документів? 5 Діючий чи чинний закон? 7 Координуючий чи координа

ційний орган⁷ 8 У відповідності чи відповідно до статті 10 Конституції України⁷ 9
Щодо органів чи по відношенню до органів виконавчої влади⁷ 10
Лише чи одні неприємності⁷ 11 Помилки виправлено чи
помилки ви правлено мною⁷

Увага! Акцентуаційна та граматична компетенція. За
творення форми називного відмінка множини від іменників чоло
вічого роду на твердий приголосний вживається закінчення -и під
наголосом, а не -а
брат - брати, ректор - ректори,
 від іменників на м,'який приголосний - закінчення -і, а не -а (орф -я)
слюсар - слюсарі

Завдання 13. Наведіть ВІСІМ прикладів подвійного наголошування слів

Завдання 14. Як ви розумієте твердження в українській мові наголос
може бути семантизованим ВІДПОВІДЬ проілюструйте двома-трьома
прикладями

Завдання 15. Поставте наголоси у поданих словосполученнях 59

1.1. Вступ. Державна мова - мова професійного спілкування

Тимчасова перепустка, вичерпна відповідь, фірмовий одяг, найцікавіший
епізод, квартира з усіма вигодами, багато грошей, мої уподобання, закон
про недоторканність, сільськогосподарський інститут, десятий кілометр,
чотир надцятий за списком, у листопаді місяці.

Завдання 16. Запишіть слова іншомовного походження за алфавітом,
ставлячи наголос.

Металургія, компроміс, дефіс, генезис, феномен, факсиміле, бюлетень,
ортопедія, псевдонім, симетрія, кулінарія, партер.

Завдання 17. Підготуйте випуск мовного бюлетеня «Рідне слово»,
при свяченого проблемі наголошування професіоналізмів (слів, що
відповідають вашій майбутній професії).

Завдання 18. Ознайомтеся з таблицею. До кожного правила
вимови звуків доберіть і запишіть по чотири приклади.

Правила вимови звуків і звукосполучень

1

Усі ГОЛОСНІ звуки під наголосом вимовляються чітко Звук [o] перед складом з
постійно наголошеним [y] ви 2

мовляється з наближенням до [y]. [o']

Звук [с] в ненаголошеній позиції вимовляється з на 3
ближенням до [и]: [е"]

ДЗВІНКИ приголосні звуки [б], [д], [г], [ж], [з] перед глухи 4
ми приголосними у середині слова не оглушуються Глухі приголосні [к], [п], [т], [с]
перед дзвінками ви 5

мовляється ДЗВІНКО

Звукосполучення -ться вимовляються як [ц': а]

6

7

Звукосполучення -шся вимовляється як [с' а] 8

Звук [г] перед [к] і [т] вимовляється як парний йому [х] Перед суфіксами

-ськ-, -

ств-спрощується у

вимові 9

приголосний [т]

Приклади

Завдання 19. Прочитайте вголос запропоновані слова. Доберіть до них синоніми.

Гречність, ґрунтовний, гандж, сленг.

Завдання 20. Правильно прочитайте слова. Запишіть з ними фразеологізми та поясніть їх значення.

Гава, ґедзь, ґрунт.

60

Блок і ндивідуальних проблемних завдань

Завдання 21. Перегляньте телевізійну інформаційну передачу і запишіть усі випадки порушення орфоепічних і акцентуаційних норм.

Завдання 22. Прочитайте пари слів, виберіть й запишіть ті із запропонованих варіантів вимови, які відповідають орфоепічній нормі, сформулюйте цю норму.

Приїжджають - приїзжають -
приїжають, принішши - принісши, розпо всюжою - розповсюджую, робиться -
робицца - робицьця.

Завдання 23. Підготуйте теку з матеріалами на підтвердження думки І. *Огі енка «Як про духовну зрілість окремо! особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови».*

Завдання 24. Запишіть правильні прийменникові звороти, поясніть свій вибір.

Відповідно до плану - у відповідності з планом, у випадку відмови - у разі відмови, в залежності від обставин - залежно від обставин, завдяки на полеглтовсті - дякуючи наполегливості, не дивлячись на труднощі - незва жаючи на труднощі.

Завдання 25. Поміркуйте, чи правильно перекладено дієслівні словосполучення? Запишіть правильні варіанти.

Виразати думки, прийняти до уваги, прийняти міри, підвести підсумки роботи, заключите договір, вислати пісьмо, здати екзамени, привести при клад.

БЛОК САМОКОНТРОЛЮ

1. Розкрийте зміст поняття «мова».
2. Розкажіть про українську мову професійного спрямування як на вчальну дисципліну, зміст і завдання її.
3. Розкрийте зміст терміна «українська літературна мова». Якими ознаками відрізняється літературна мова від загальнонародної національної?
4. Назвіть форми, в яких функціонує українська літературна мова, особливості кожної з них.
5. Дайте визначення мовної норми, назвіть різновиди мовних норм, на прикладах проілюструйте їх.
6. Назвіть словники, що фіксують орфографічні норми. 7. Розкажіть про роль І. П. Котляревського й Т. Г. Шевченка у формуванні української літературної мови.
8. Наведіть приклади спірних випадків написання слів. 9. Який статус має українська мова в сучасній Україні? 10. Розкажіть про мовну і мовленнєву професійну компетенцію. 11. Дайте визначення комунікативної професійно орієнтованої компетенції.
12. Розкажіть про норми вимови голосних.
13. Сформулюйте вимовні норми щодо приголосних звуків, проілюструйте їх прикладами.

14. Визначте норми, за якими вимовляються слова: *вимова, випадок, завдання, документ, одинадцять*.
15. Розкажіть про вимову звукосполучень приголосних. 16. Назвіть лексичні норми.
17. Розкрийте значення слів: *основний і заснований*.
18. Прочитайте слова, з'ясуйте, які літературні норми порушено, запишіть правильні відповідники. *Бувиший, заключения, виписка, виручка, вияснити, відміняти, призупинити, профсоюз*.
19. Визначте правильний варіант словосполучення: *дружна робота - дружня робота, дружне ставлення — дружне ставлення, дружний колектив - дружній колектив*.

62

ТЕМИ РЕФЕРАТИВ ТА НАУКОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ

1. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізаційних ви кліків.
2. Засоби милозвучності української мови.
3. Походження української мови.
4. Склад. Закономірності виділення складів в українській мові. 5. Зміни приголосних у потоці мовлення.
6. Наголос - важливий засіб оформлювання усного мовлення. 7. Особливості наголошування іменників (прикметників, числівників, дієслів) в українській мові
8. Мова - душа нації.
9. Чергування [o], [e] з [i].
10. Зміни приголосних за словотворення.
11. Літера Г в українській мові.
12. Звуковий склад української мови.
13. Особливості вживання іменників у професійному мовлетц. 14. Труднощі у вживанні прикметникових конструкцій. 15. Числівник у професійному мовленні.
16. Синонімічний вибір слова.

17. Особливості вживання прикметника у професійному мовленні.
18. Особливості вживання дієслова у професійному мовленні. 19.
Синтаксис професійного мовлення.

63

Тема 1.2

ОСНОВИ КУЛЬТУРИ

УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

План

- 1.2.1. Мова і культура мовлення в житті професійного комунікатора.*
- 1.2.2. Комунікативні ознаки культури мовлення.*
- 1.2.3. Комунікативна професіограма фахівця.*
- 1.2.4. Словники у професійному мовленні. Роль словників у підвищенні мовленнєвої культури.*
- 1.2.5. Мовний етикет .*

1.2.5.1. *Поняття етикету.*

1.2.5.2. *Мовний, мовленнєвий і спілкувальний*

етикет.

1.2.5.3. *Стандартні етикетні ситуації.*

Парадигма мовних формул.

Дидактична мета:

засвоєння основних понять і критеріїв культури фахової мови і мовлення;

формування комунікативної професіограми майбутнього фахівця;

збагачення фахового словникового запасу;

засвоєння правил поведінки, які регламентують взаємини між людьми у різних спілкувальних ситуаціях; вироблення умінь і навичок послуговування впорядкованою на парадигмою знаків у різних етикетних комунікативних ситуаціях;

64

1.2. Основи культури української мови

- *виховання ввічливості, поваги, трещності, толерантності, чемності.*

Студенти повинні знати:

- *поняття культури мови і мовлення;*
- *комунікативні ознаки культури мовлення;*
- *типи словників, структуру словникової статті;*
- *що таке етикет взагалі, мовний, мовленнєвий і спілкувальний етикет;*
- *правила спілкувального етикету;*
- *стереотипні, узвичаєні словесні формули для кожної типової спілкувальної етикетної ситуації та особливості їх застосування;*
- *види візитних карток, що різняться функціональним призначенням.*

Студенти повинні вміти:

- дотримуватися правильності, змістовності, логічності, багатства, точності, виразності, доречності й доцільності у ви словленні думки;
- послуговуватися різними типами словників; знаходити потрібну інформацію у словниках;
- дотримуватися правил мовленнєвого етикету під час вітання, прощання, висловлення відмови, співчуття та ін.;
- вільно відтворювати стійкі мовні формули за правилами «спілкувальної гри», узвичаєної в мовній спільноті;
- послуговуватися візитними картками;
- проводити різні комунікативні ігри.

Ключові поняття: культура мови, культура мовлення, типи слів, етикет, діловий, мовний, мовленнєвий, спілкувальний етикет, стандартні спілкувальні ситуації, парадигма мовних формул.

5-1285

1.2. Основи культури української мови

Рекомендована література

1. Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. - К.: Рідна мова, 1998.-476 с
2. Зарецкая Е. Н. Деловое общение : Учебник: В 2 т. - Т. 1. - 2-е изд. - М: Дело, 2004.
3. Коваль А.П. Ділове спілкування : Посібник,- К.: Либідь, 1992. 4. Кубрак О. В. Етика ділового та повсякденного спілкування : На вчальний посібник з етикету для студентів.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2002.- 208 с
5. Культура української мови : Довідник.- К.: Либідь, 1990.-304 с
6. Культура фахового мовлення : Навч. посіб. / За ред. Н. Д. Бабич.- Чернівці: Книги ХХІ, 2006. - С 76-128.
7. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування : Навч. посіб.- 2-е вид.- К.: Каравела, 2008.- С

- 52-81; [] 109-120. 8. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура фахової мови : Навч. посіб.- К.: [] ВЦ «Академія», [] 2007.- С [] 138-150
9. Михайлюк В. О. Українська мова професійного спілкування : Навч. посіб. - К.: ВД «Професіонал», 2005. - С 56-85.
10. Плющ Н. П. Формули ввічливості у системі українського етикету // Українська мова і сучасність.- [] К., 1991.- С. 92-98. 11. [] Радевич-Винницький Я., Костенко В. Етикет: кодекс добрих манер і правил поведінки.- К: Знання, 2006.-291 с
12. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування : Навч. по сіб.- 2-ге вид., перероб. і доп.- К.: Знання, 2006. - С. 25-35, 60-98. 13. Сербенська О. Культура усного мовлення : Практикум : Навч. по сіб. - К.: Центр навчальної літератури, 2004.-204 с _
14. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет // Народнознавство.- 1997. -№ 38.
15. Струганець Л.В. Теоретичні основи культури мови : Навч. по сіб. - Тернопіль, 1997.- [] 96 с
16. Томан І. Мистецтво говорити.- К.: Політвидав України, 1986. - 239 с 17. Чак Є. Мовленнєвий етикет: «Щасливецько» // Дивослово. —1998.— [] № 10.
18. Шевчук С.В. Ділове мовлення. Модульний курс : Підручник. -3-те вид.- К.: Вид. Арій, 2009.- С 344-390.

66

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК []

Мовна культура людини - це дзеркало її духовної культури.

В. Сухомлинський

1.2.1. МОВА І КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ В ЖИТТІ ПРОФЕСІЙНОГО КОМУНІКАТОРА

Слово, мова - показники загальної культури людини, її [] інтелекту, мовної культури. За В. Радчуком, «слово - візитна картка віку, професії, соціального стану» людини. Мовна культура шліфується і

вдосконалюється у процесі спілкування, зокрема під час виконання професійних обов'язків. Вона виявляється у володінні професійною мовою, вмінні висловлюватися правильно, точно, логічно, майстерно послуговуватися комунікативно ви правданими мовними засобами залежно від мети і ситуації спілкування. Усі ці критерії регламентує мовознавча наука - культура мови.

До якої би сфери не відносилося поняття «культура мови», воно завжди репрезентує три основні аспекти: ортологічний, комунікативний і етичний.

Отже, **культура мови** - це галузь мовознавства, що кодифікує норми, стандарти репрезентації мовної системи. Вона не лише утверджує норми літературної мови, а й пропагує їх, забезпечуючи стабільність і рівновагу мови.

Правильність мовлення - це базова вимога культури мови, її основа.

Чи важливо знати норми української літературної мови особі, що денною практикою якої є ділове спілкування? На це запитання можна відповісти однозначно: - Так! Адже особа з низьким рівнем мовної культури, яка не вміє висловлювати свої думки, яка припускається по милок під час спілкування, приречена на комунікативні невдачі. Особливо важливо для всіх фахівців оволодіти нормами мови документів і усного ділового спілкування.

Нормативний аспект культури мови - один із найважливіших, але не єдиний. Можна, не порушуючи норми української літературної мови, справити негативне враження на співбесідника.

67

1.2. Основи культури української мови

Мова має величезний запас мовних засобів, якими треба послуговуватися, враховуючи ситуацію, сферу спілкування, статусні ознаки співбесідників. Усі ці засоби мають бути мобілізовані на досягнення комунікативної мети. Ці питання передовсім становлять комунікативний аспект культури мови.

Етичний аспект культури мовлення вивчає лінгвістична дисципліна - мовний етикет: типові формули вітання, побажання, запрошення, прощання. Неабияке значення мають і тон розмови, вміння вислухати іншого, вчасно й доречно підтримати тему.

Отже, високу культуру мовлення фахівця визначає досконале володіння літературною мовою, її нормами в процесі мовленнєвої діяльності. Важливе значення для удосконалення культури мовлення має система

тичне й цілеспрямоване практикування в мовленні - спілкування рідною мовою із співробітниками, колегами, знайомими, приятелями, оскільки вміння і навички виробляються лише в процесі мовленнєвої діяльності.

Культура мовлення - невід'ємна складова загальної культури особистості. Володіння культурою мовлення - важлива умова професійного успіху та фахового зростання.

1.2.2. КОМУНІКАТИВНІ ОЗНАКИ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

Мовленнєва культура особистості великою мірою залежить від її зорієнтованості на основні риси бездоганного, зразкового мовлення. Головними комунікативними ознаками (критеріями) культури мовлення є: *правильність, змістовність, логічність, багатство, точність, виразність, доречність і доцільність.*

Правильність - визначальна ознака культури мовлення, яка полягає у відповідності його літературним нормам, що діють у мовній системі (орфоепічним, орфографічним, лексичним, морфологічним, синтаксичним, стилістичним, пунктуаційним, словотвірним).

Змістовність передбачає глибоке усвідомлення теми й головної думки висловлювання, докладне ознайомлення з наявною інформацією з цієї теми, різнобічне та повне розкриття теми, уникнення зайвого. Змістовність тісно пов'язана з такою ознакою, як лаконічність, яку репрезентує крилатий вислів: «Говоріть так, щоб словам було тісно, а думкам просторо».

68

1.2.2. Комунікативні ознаки культури мовлення

Важливим критерієм бездоганності мовлення є його **послідовність**, себто **логічність**. Щоб виклад думок був послідовним (логічним), на самперед треба скласти план або тези висловлювання, в яких була би внутрішня закономірність, послідовність, вмотивованість, що відповідають законам логіки.

Причини логічних помилок:

- тавтологія: *моя автобіографія, захисний імунітет, висловити свою думку;*
- поєднання логічно несумісних слів: *убивчо щедрий, страшно красивий;*

- порушення порядку слів у реченні: *Гнів зумовлює біль (чи Біль зумовлює гнів)*;
- неправильне вживання похідних сполучників української мови: *не стільки..., скільки (треба не так..., як); чим..., тим (треба що..., [] то); у той час як (треба тоді як)*:
 1. *Страшні не стільки процеси, скільки провокації (правильно: Не так страшні протести, як провокації.)*
 2. *Чим далі, тим гірше (правильно: Що [] далі, то гірше?)* 3. *Уряд України намагається подолати [] кризу, у той час як його опоненти ускладнюють цю проблему (правильно: Уряд України намагається подолати кризу, тоді [] як опоненти ускладнюють цю проблему);*
- помилкове поєднання дієслівних зв'язок української мови *становить і являє собою, утворюючи зв'язку становить собою [] замість є {становить}: Реформа становить собою частину державного процесу (правильно: Реформа є частиною державного процесу. Реформа становить частину державного процесу).*
- вживання пасивних конструкцій, до складу яких входять дієслово *ва* на *-ся*, замість активних конструкцій: *Президент обирається народом (правильно: Народ обирає Президента).*

Можна продовжувати перелік логічних помилок, що виникають внаслідок порушення хронологічної точності, не розмежуванням конкретного і абстрактного понять, розширенням і звуженням понять, недоречним вибором синтаксичних конструкцій тощо. [] Більшість [] таких помилок мають логічне підґрунтя, тому мову треба вивчати впродовж усього життя. Логічність мовлення перебуває в тісному зв'язку з точністю. []

Точність великою мірою залежить від глибини знань та ерудиції особистості, а також від активного словникового запасу. Висловлюючи власні думки, слід добирати слова, які найбільше відповідають змісту, зокрема варто користуватися словником синонімів, тлумачним словником [] [] тощо.

Отже, точність - «це уважне ставлення до мови, правильний вибір слова, добре знання відтінків значень слів-синонімів, правильне вживання фразеологізмів, крилатих висловів, чіткість синтаксично-сміслових зв'язків між членами речень»¹¹.

Багатство мовлення передбачає послуговування найрізноманітнішими мовними засобами висловлення думки у межах відповідного стилю. Лексичні, фразеологічні, словотворчі, граматичні, стилістичні ресурси мови є джерелом багатства, різноманітності мовлення. Якомога повніше треба використовувати емоційно-образну лексику, стійкі вислови, урізноманітнювати своє мовлення синонімами, фразеологізмами.

Виразність мовлення досягається виокремленням найважливіших місць свого висловлювання, розкриттям власного ставлення до предмета мовлення. З цією метою треба застосовувати виразні засоби звукового мовлення: логічний наголос, паузи, дикцію, інтонаційну виразність та технічні чинники виразності: дихання, темп, міміку, жести.

Доречність і доцільність залежить передовсім від того, наскільки повно і глибоко людина оцінює ситуацію спілкування, інтереси, стан, настрої адресата. А ще треба уникати того, що могло б уразити, викликати роздратування у співбесідника, вказувати на помилки співбесідника в тактовній формі.

Усі названі комунікативні ознаки (критерії) культури мовлення тісно пов'язані між собою, і засвоювати їх треба в цілому. Висока культура мовлення - суттєвий показник загальної культури і її велика перспектива. З неї починається кар'єрне зростання особистості.

□

¹¹ □ Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич Українська мова професійного спілкування Навчальний посібник - 2-ге вид - К. Каравела, 2008 - С 54

70

1.2.3. Комунікативна □ професюграма фахівця

1 □ .2.3. КОМУНІКАТИВНА ПРОФЕСЮГРАМА ФАХІВЦЯ

Важливою складовою діяльності будь-якого фахівця є комунікативна компетенція, яка належить до ключових професійних характеристик. Вона містить три основні компоненти: робота з документами, вміння вести міжособистісний і соціальний діалог, виступати публічно.

З огляду на це можна виокремити низку характеристик, які репрезентуватимуть професійний портрет фахівця:

- •^ уміння формувати мету і завдання професійного спілкування; ^

- аналізувати предмет спілкування, організовувати обговорення; [^] керувати спілкуванням, регламентуючи його;
- [^] послуговуватися етикетними засобами для досягнення кому нікативної мети;
- [^] уміти проводити бесіду, співбесіду, дискусію, діалог, дебати, перемовини тощо;
- [^] уміти користуватися різними тактиками для реалізації вибраної стратегії;
- [^] уміти аналізувати конфлікти, кризові ситуації і вирішувати їх;
- [^] уміти доводити, обґрунтовувати, вмотивувувати, аргументувати, спростовувати, заперечувати, відхиляти, оцінювати;
- [^] уміти перефразувати, тезово висловлюватися, володіти на вичками вербалізації;
- [^] уміти трансформувати усну інформацію в письмову і навпаки; [^]
- володіти основними жанрами ділового спілкування (службові листи, факсові повідомлення, контракт, телефонна розмова, ділова бесіда, перемови, нарада тощо);
- [^] бути бездоганно грамотним, реалізуючи як письмову, так і усну форми української літературної мови;
- [^] володіти технікою спілкування;
- [^] уміти адекватно послуговуватися тропами та риторичними фігурами; [^] уміти використовувати «слово» для коректування поведінки співбесідника.

Це лише частина професійних навичок, без яких не може бути справжнього фахівця. Мати здібності розмовляти так, щоб тебе розуміли правильно інші, слухати і розуміти інших, уміти впливати на рішення співбесідника, ненав'язливо переконувати, створювати атмосферу довіри та взаєморозуміння - вельми важливі атрибути комунікативної професіограми.

1.2.4. СЛОВНИКИ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ. ТИПИ СЛОВНИКІВ. РОЛЬ СЛОВНИКІВ

- у ПІДВИЩЕННІ МОВЛЕННЄВОЇ
 КУЛЬТУРИ

□ У' Максима Рильського є вірш «Мова» в якому читаємо:

Не бійтесь заглядати у словник:

Це тишний яр, а не сумне провалля;

Збирайте, як розумний садівник,

Достиглий овоч у Грінченка й □

Доля,

Не майте гніву до моїх порад

І не лінуйтесь доглядать свій сад.

До цих порад треба дослухатися всім, хто хоче підвищити особисту культуру мовлення через засвоєння якомога більшої частини загальнонародного словника літературної мови. У сучасній українській літературній мові є розділ мовознавства, що розробляє теорію укладання словників.

Отже, **предметом лексикографії** є збирання слів тієї чи іншої мови, систематизація їх, □ опис словникового матеріалу.

Залежно від призначення словники переділяються на два типи: енциклопедичні й □ лінгвістичні.

Енциклопедичні словники подають стисло характеристику предметів, явищ, історичних подій, видатних політичних діячів, провідних вчених, діячів культури, різних понять, що позначаються тими □ чи □ іншими □ ми словами. Вони вносять до реєстру здебільшого тільки іменники та іменникові словосполучення, не дають власне мовних ознак реєстру вих слів, широко наводять власні назви. З-поміж енциклопедичних словників виділяють **загальні**, що розраховані на подання найширшої інформації, і **спеціальні** (галузеві) енциклопедії (медична, сільсько господарська, педагогіка кібернетики тощо). Прикладами загальних енциклопедій є найбільша за обсягом сімнадцятитомна Українська Радянська Енциклопедія (УРЕ), видана протягом 1959-1965 □ рр. Друге □ дванадцятитомне видання згаданої енциклопедії вийшло українською і російською мовами у □ 1974-1985 рр. Таким є Український Радянський Енциклопедичний словник у трьох томах, що виходив двома виданнями - у 1966-1968 □ рр. та 1985-1987 □ рр.

Важливу роль виконують галузеві (спеціальні) енциклопедичні словники, що систематизують знання певної галузі науки, техніки, на

72

□ Роль словників □

приклад: «Енциклопедія кібернетики» в 2-х томах, видана Головною редакцією УРЕ 1973 □ р.; «Українська мова». Енциклопедія

(2000,2004) [] - перше видання, в якому на основі досягнення сучасного мовознавства в досить повній, систематизованій і водночас стислій та доступній формі подано відомості про українську мову та українське мовознавство.

У **лінгвістичних** словниках по-різному пояснюються слова: з погляду властивого їм [] лексичного значення, походження, правопису, наголошування [] тощо.

Лінгвістичні словники можуть бути одномовними, []
[] двомовними, багатомовними. []

Двомовні чи багатомовні - це перекладні словники. У них подано переклад слів з однієї мови на іншу. Найповнішими двомовними (їх [] переважна більшість) належать: «Русско-украинский словарь» у [] 3-ох томах (1968), в якому перекладено українською мовою близько 120 тисяч російських слів; «Українсько-російський словник» у 6-й [] томах; «Українсько-російський словник» (Уклад.: Г. П. [] [] їжакевич [] та інші, 1999); «Російсько-український словник мовлення ділового [] мовлення» С.В. Шевчук (3-є вид.- 2010); «Русско-украинский словарь» Д.І. Гаєнич, І. С. Олійника (1976, [] для потреб середньої школи); «Польсько український словник» за ред. Л. Л. Гумецької (1958,1960); «Українсько англійський словник» Ю. С. Жлуктенка, 2-е вид. (1987) та інші.

Основним [] типом [] лінгвістичних [] словників є одномовні, [] в [] яких у певному аспекті розкриваються особливості слів. Вони поділяються на окремі різновиди словників: тлумачні, орфоепічні, орфографічні, етимологічні, історичні, словники іншомовних слів, термінологічні, фразеологічні, частотні, інверсійні, словники мови окремих письменників, словники конкретних лексичних груп (антонімів, синонімів, [] паронімів, омонімів, перифраз), словотвірні, морфемні тощо.

Вершиною словникарства є **тлумачні** словники, які достатньо повно подають лексико-фразеологічний склад мови з поясненням прямого й переносного значення, граматичних та стилістичних особливостей, наводять зразки вживання слова.

Першим і найповнішим тлумачним словником української мови є одинадцятитомний «Словник української мови» (1970-1980 рр.), реєстр якого містить понад [] 135 тисяч слів. Його укладено науковими співробітниками Інституту мовознавства імені О. Потебні АН України. У [] 2001 році вийшов «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (укладач і головний редактор В.Т. Бусел), що містить близько

1.2. Основи культури української мови

170 тисяч слів та словосполучень, зокрема й ті, що увійшли в українську літературну мову протягом останнього десятиліття. У ньому об'єднано академічну повноту мовної лексики з лаконічною формою однотомного видання. Спеціально для учнів видано «Короткий тлумачний словник української мови» (1978) за редакцією Л. Л. Гумецької.

Етимологічні словники тлумачать походження слів, їхні найдав ніші корені, зміни в їх будові, а також розвиток значень слів. Саме та ким в українській мові має бути семитомний «Етимологічний словник української мови», п'ять томів якого уже вийшли (Т. 1-1983; Т. 2-1985; Т. 3-1989; Т. 4-2003, Т. 5-2006.).

Орфографічні словники подають нормативне написання слів і їх граматичних форм відповідно до чинного правопису. Найновішим в українській лексикографії є «Орфографічний словник української мови» С. Головащука, М. Пещак, В. Русанівського, О. Тараненка (близько 120 тисяч слів), створений на основі 4-го видання «Українського правопису» (К., 1993). Цей словник відображає сучасний стан розвитку всіх сфер літературної мови, фіксує й найновіші запозичення.

У 2003 році вийшов «Великий зведений орфографічний словник української лексики» (Укладач і головний редактор В. Т. Бусел), що враховує лексичний матеріал, представлений у майже всіх орфографічних, тлумачних, енциклопедичних, термінологічних, фахових, галузевих словниках, виданих в Україні у другій половині ХХ - у перші роки ХХІ століть.

В останні десятиліття з'являються видання спеціалізованих орфографічних довідників, розрахованих на задоволення професійних потреб певних категорій працівників: «Довідник з українського правопису» А. Бурячка, Л. Паламарчука, В. Русанівського, Н.

Тоцької (1964, 3-є вид.-1984),

«Словник-довідник з правопису» (1979), «Словник-довідник з правопису та слововживання» (1989) С. Головащука.

Видано кілька Орфографічних словників, спеціально призначених для учнів: «Орфографічний словник для 4-10 класів» (1981, 8-е

вид.- 1990), «Орфографічний словник. Посібник для учнів початкових класів середньої школи» М. Ф. Стефанцева.

Орфоепічні словники фіксують основні норми літературної вимоги ви. Вимову, відмінну від написання, у словниках подано фонетичною транскрипцією. Такими в українській мові є словник-довідник «Українська літературна вимова і наголос» (1973, [] укладачі І. Вихованець,

74

[] Роль [] словників

С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Г. Щербатюк), «Орфоепічний словник» М. Погрібного (1984).

Словники іншомовних слів подають пояснення слів, запозичених з інших мов. У цих словниках переважно зазначається джерело запозичення, тобто мова, з якої або через яку слово прийшло, та розкривається його значення. Найдосконалішим і найповнішим в українській лексикографії є «Словник іншомовних слів» за редакцією О. Мельничука (1974; вид.2-е випр. і доп., 1986), що містить близько 25 тисяч слів.

Історичні словники - це словники, в яких пояснюються слова, зафіксовані писемними пам'ятками. Фундаментальною працею української лексикографії є «Словник староукраїнської мови [] ХІУ-ХУ ст.» (Т. 1-2) за редакцією Л. Гумецької, що вийшов друком у 1977-1978 [] рр.

Фразеологічні словники подають стійкі сполучення слів. Вони можуть бути перекладні (двомовні) й тлумачні (одномовні). Найбільший інтерес становлять тлумачні фразеологічні словники, в яких кожна фразеологічна одиниця супроводжується тлумаченням. Першими та кими словниками стали короткий «Фразеологічний словник» Н. Батюка (1966); [] «Словник українських ідіом» Г. Удовиченка [] (1968). Грунтовним виданням є «Фразеологічний словник української мови» (т. 1-2, 1984). Найповніше українська фразеологія представлена у двотомному «Фразеологічному словнику української мови» (1993), [] який охоплює близько 10 [] тисяч одиниць. []

Термінологічні словники - різновид [] лінгвістичних словників, [] що [] подають значення термінів певної галузі знань. Українська мова має термінологічні словники з багатьох галузей: біології, медицини, математики, літературознавства, мовознавства, геології, спорту тощо. Ці словники є одномовними, двомовними чи багатомовними, наприклад: [] «Словник лінгвістичних термінів» Д.І. Ганича, С. Олійника (1985), «Словник гідронімів України» (А. П. Непокупний, [] О. С. Стрижак, 1979); «Російсько-український

словник наукової термінології. Сус пільні науки» (1994)» []
«Російсько - українсько-англійський словник правничої термінології.
Труднощі терміновживання» (1994).

Інші типи словників. Крім названих, в українській лексикографії є й інші типи словників:

1. Діалектні словники подають значення і межі поширення лексики територіальних діалектів. Найбільше таких словників видано в середині ХХ століття: Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області (1958); Ващенко В. [] С. Слов

75

1.2. Основи культури української мови

ник полтавських говірок (1960); Лисенко П. С. Словник поліських говірок (1974) [] тощо.

2. Словники мови письменників фіксують лексичний склад творів певного письменника. Найповнішим зібранням лексики творів Т. Шевченка є двотомний «Словник мови Т. Шевченка» за ред. В. С. Ващенко (1964). Створено також «Словник мови творів Г. Квітки - Основ'яненка» (т. [] 1-3, 1978-1979 рр.).

3. Словники **власних імен**, прізвищ, []
наприклад: Трійняк І. І. [] Словник українських імен (2005); Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ (1986).

4. Морфемні словники, в яких розглядається будова слова. До них належать двотомний словник - довідник І. Т. Яценка «Морфемний аналіз» (1980, 1981) і «Морфемний словник» Л. М. Полюги (1983).

5. **Частотні** словники, в яких вказано на частотність вживання кожного слова реєстру, наприклад: «Частотний словник сучасної української художньої прози» у двох томах (1981).

6. **Словники-довідники з культури мови** найчастіше містять лексичні, морфологічні та інші норми української літературної мови, подають труднощі слововживання. Деякі з них ви дані у формі посібника, а не словника, в них подано широкі коментарі, наприклад: Чак Є. Д. Складні випадки вживання слів (1984); Антонечко-Давидович Б. Як ми говоримо (1991); Куль тура української мови: Довідник/За ред. В.М. Русанівського (1990); Словник-довідник труднощів української мови/За ред. С. Я.

[] Єрмоленко (1992); Головащук СІ. []
Українське літературне слововживання:

Словник-довідник (1998); Гринчишин Д., Ка пелюшний А., Сербенська О., Терлак З. [] Словник-довідник з культури української мови (1996); [] Лесюк М. Словник русизмів у сучасній українській мові (неунормована лексика) (1993). [] Звичайно, цей перелік не вичерпує усього багатства української лексикографії. Широко послуговуються й [] іншими [] лінгвістичними словниками, зокрема словниками синонімів, омонімів, паронімів.

Користуючись словником, ви підвищите свою фахову культуру мовлення, зокрема оволодієте правилами правопису, вимови, наголошення, семантично точно і стилістично доречно виберете слово з граматично й стилістично правильною його сполучуваністю. Адже до порушення

76

1.2.5. Мовний етикет

норм може призвести змішування близьких за сферою вжитку, але не цілком семантично тотожних слів, які, звичайно, розрізняються своїми синтаксичними зв'язками (синонімів), близьких за формою і сферою вживання, проте різних за творенням і змістом слів (паронімів), уживання в певній мовній ситуації слів чи словосполучень іншого функціонального стилю, нерозуміння лексичного значення слів [] тощо. [] Саме ці проблеми можна вирішити за допомоги словників.

1.2.5. МОВНИЙ [] ЕТИКЕТ

1.2.5.1. *Поняття етикету*

Слово **етикет** французького [] походження (e[^]iепe) на початках по значало товарну етикетку, згодом так називали церемоніал при дворі, тобто правила чемності й норми поведінки. Саме з цим значенням (після прийняття французького церемоніалу при венському дворі) слово **етикет** почало функціонувати в німецькій, польській, російській та інших мовах.

Етикет - це кодекс правил поведінки, що регламентують взаємини між людьми у різних ситуаціях.

Нині узвичаєно виокремлювати за сферою використання **діловий етикет** - норми поведінки і спілкування різних соціальних груп. Ви значальна ознака його - співпраця і взаємопорозуміння.

[]

Основну частину етикету загалом становить **мовний, мовленнєвий і спілкувальний етикет**, які нині виокремлюють авторитетні фахівці з проблем культури [] спілкування¹².

1.2.5.2. Мовний, мовленнєвий і спілкувальний етикет

Основою людських взаємин є спілкування.

Спілкування - це діяльність людини, під час якої відбувається цілеспрямований процес інформаційного обміну. Отже, під час спілкування найперше враховуються особливості мовного етикету.

Мовний етикет - це сукупність правил мовної поведінки, які репрезентуються в мікросистемі національно специфічних стійких формул і виразів у ситуаціях установалення контакту зі співбесідником, підтримки спілкування в доброзичливій тональності. Ці засоби ввічливості «орієнтовані на вираження поваги до співрозмовника та дотримання

[]¹² □ ¹ Радевич-Винницький Я Етикет і культура спілкування Навч посіб [] - 2-ге вид , переробл і доп - К Знання, 2006 - С 29

1.2. Основи культури української мови

власної гідності. Вони є органічною частиною культури спілкувальних взаємин, соціальної культури загалом»¹³.

Дотримання мовного етикету людьми так званих лінгвоінтенсивних професій - чиновниками всіх рангів, лікарями, юристами, працівниками зв'язку, транспорту тощо - має ще й виховне значення, мимоволі сприяє підвищенню як мовної, так і загальної культури суспільства. Але найбільш важливим є те, що неухильне, ретельне додержання правил мовного етикету членами колективу навчального закладу, підприємства, офісу, інституції підтримує позитивний імідж, престиж усієї установи.

Які ж чинники визначають формування мовного етикету і його використання?

□ 1. Мовний етикет визначається обставинами, за яких відбувається спілкування. Це може бути ювілей університету, нарада, конференція, прийом відвідувачів, ділові перемовини та ін.

2. Мовний етикет залежить від соціального статусу суб'єкта і адресата спілкування, □ їх фаху, віку, статі, характеру, віросповідання.

3. Мовний етикет має національну специфіку. Кожний народ створив свою систему правил мовного етикету. На цю його особливість указує Радевич-Винницький: «За етикетом

упізнають „своїх" етнічно (національно) і/або соціально (віком, родом занять, релігією тощо)» []¹⁴.

Мовний етикет як соціально-лінгвістичне явище виконує такі

функції: •^ контактопідтримувальну - встановлення,

збереження чи закріплення стосунків адресата й адресанта;

•^ ввічливості (конотативну) - прояв чемного поведіння

членів – колективу один з одним;

•^ регулювальну (регулятивну) - регулює взаємини між людьми у різних спілкувальних ситуаціях;

•^ впливу (імперативну, волюнтативну) - передбачає реакцію співбесідника - вербальну, невербальну чи діяльнісну;

•^ [] звертальну (апелятивну) - привернення уваги, [] здійснення впливу – на співбесідника;

•^ емоційно-експресивну (емотивну), яка є факультативною.

Наявність цих функцій підтверджує думку, що мовний етикет - це своєрідний механізм, за допомогою якого може відбутися ефективне спілкування.

¹³ Радевич-Винницький Я Етикет ¹⁴ і культура спілкування - К Знання, 2006 - С 5 ¹⁴ Там само - С 30

78

Роль словників []

Усі названі функції мовного етикету ґрунтуються на комунікативній функції [] мови.

Мовленнєвий етикет - реалізація мовного етикету в конкретних актах спілкування, вибір мовних засобів вираження.

Мовленнєвий етикет - поняття ширше, ніж мовний етикет і має індивідуальний характер. Мовець вибирає із системи словесних формул найбільш потрібну, зважаючи на її цінність. Якщо ми під час розповіді надуживаємо професіоналізмами, термінами і нас не розуміють слухачі, то це порушення мовленнєвого етикету, а не мовного. Фахівці з проблем етикету визначають цю різницю так: «Між ідеальним мовним етикетом і реальним мовленнєвим етикетом конкретної [] людини не може бути повного паралелізму. Реалізація мовного етикету в мовленні, ко мунікативна поведінка назагал завше несе інформацію про мовця - з його знаннями, вміннями, уподобаннями, орієнтаціями тощо. Тому тут бувають усіякі - несвідомі і свідомі - відхилення, помилки, порушення, інокультурні впливи, іншомовні вкраплення і т. ін. Мовець - це не „говорильний апарат", який просто озвучує чи графічно фіксує закладені в його пам'ять формули мовного етикету. Він має «простір для маневру», має можливість вираження своєї індивідуальності на віть у межах цієї

порівняно вузької мовної підсистеми. Суть афоризму «людина - це стиль», знаходить своє потвердження і тут»¹⁵.

У постійних системних відношеннях із словесними формулами ввічливості перебувають немовні (невербальні) засоби вираження. Сукупність мовних і немовних засобів спілкування, якими послуговуються у різних комунікативних ситуаціях, становить **спілкувальний етикет**.

Спілкувальний етикет - це гіперпарадигма, яку мовці відтворюють за правилами, узвичаєними в певній мовній спільноті. Йому властива національна своєрідність, ідіоетнічність. В українців, наприклад, здавна побутує пошанна форма звертання на Ви до старших за віком, посадою, незнайомих, до батьків: **Ви, тату..., Ви, мамо...** Ця граматична форма висловлення ввічливості - давня риса української мови: «недарма бо так заповідливо виполювали манкрути цю націоналістичну рису, стверджуючи, що пошанна множина є яскравим відбитком патріархальних стосунків на селі, виявом повнокровного націоналізму в мові, а отже, приречена на зникнення»¹⁶.

¹⁵ □ Радевич-Винницький Я Етикет і культура спілкування - К Знання, 2006 — С 31

□ ¹⁶ □ Богдан С Мовний етикет українців традиції і сучасність - К Рідна мова, 1998 - С 37 _

1.2. Основи культури української мови

Суттєвою диференційною ознакою мовного етикету українців є вживання форми кличного відмінка у звертанні, наприклад: *Петре, Надіє, товаришу генерале*.

Національний мовний колорит в українській мові має усталений зворот **Здоровенькі були!** Дослідники стверджують, що частота жестикуляції також залежить від національної належності і - зрозуміло - від загальної культури людини. Отже, важливо пізнавати національні особливості «граматики» мови тіла, яка має гармоніювати з вербальним мовленням, □ доповнюючи й підсилюючи □ його. □

В усіх спільнотах завжди приділялася належна увага засвоєнню правил етикету. Вченими вироблені рекомендації для адресанта, адресата та для присутнього під час розмови. (Див. Радевич - Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навч. пос.К.: Знання, 2006.-с □ 136-152).

Крім цього, існує чимало типових спілкувальних ситуацій, для яких характерна впорядкована парадигма мовних знаків (формул), вибір яких є дуже важливим в етикетному мовленні.

1.2.5.3. Стандартні [] етикетні ситуації.

Парадигма мовних формул

Під час виконання професійних обов'язків безліч разів повторюються стандартні, стереотипні спілкувальні ситуації, що мають етикетний характер.

Авторитетний фахівець з проблем спілкувального етикету Ярослав Радевич-Винницький [] чітко визначає ці етикетні ситуації, що репрезентуються парадигмою мовних формул, якими варто послуговуватися і добре [] їх знати. []¹⁷

Вітання та побажання

Вітання - це «слова або жести, звернені до кого-небудь під час зустрічі на знак прихильного ставлення до когось»¹⁸. *Доброго ранку!*

Добрий день (добридень, здрастуйте, здорові будьте)!

Добрий вечір (добри вечір)! Доброї ночі!

Доброго здоров'я!

¹⁷ [] Радевич-Винницький Я Етикет і [] культура [] спілкування - К Знання, 2006 — С155-206 []¹⁸ [] Великий тлумачний словник сучасної української мови - К, Ірпінь ТОВФ «Перун», 2001 - С 148